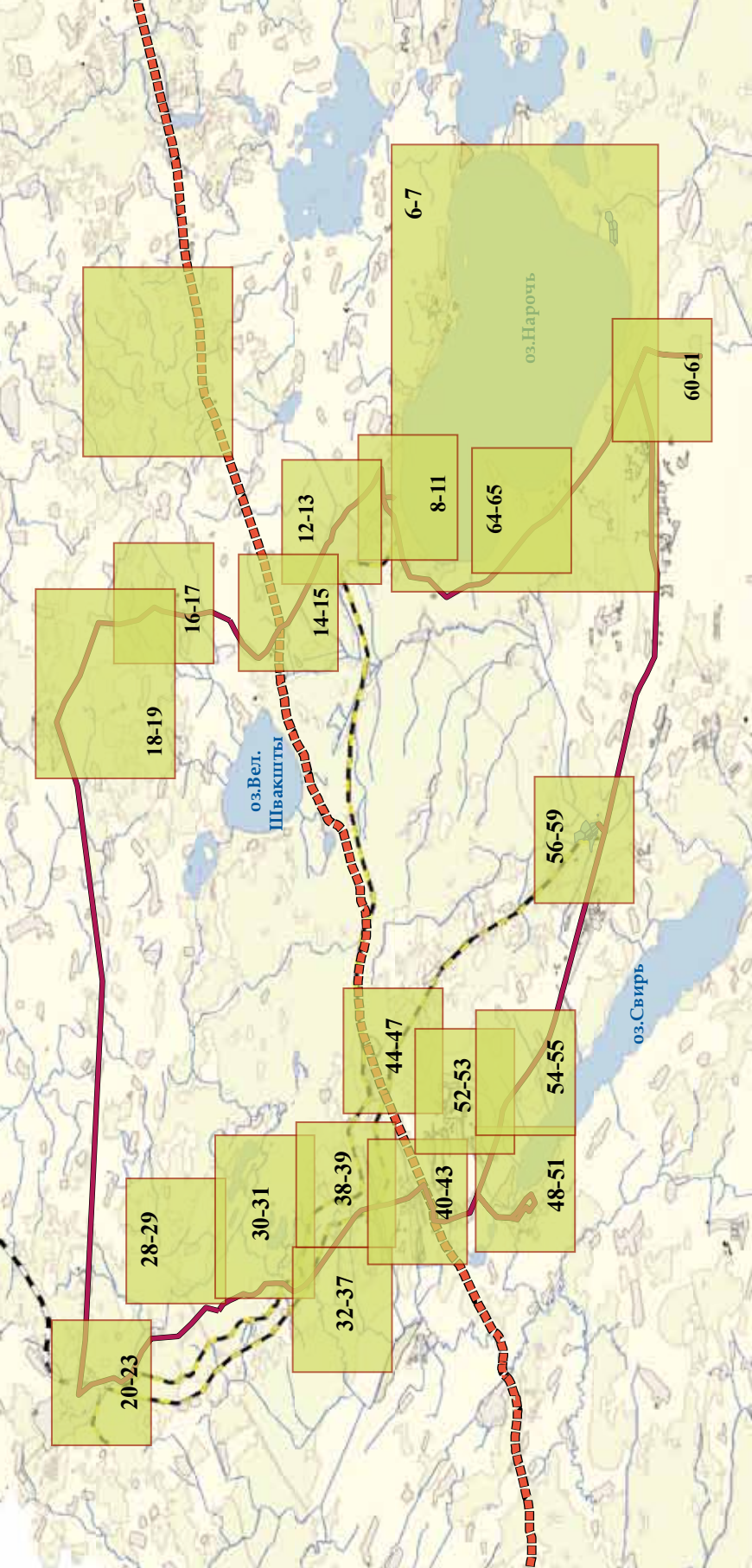

Спадчына Міжазер'я

путеводитель

*Спадчына
Міжазер'я*

“Ад прадзедаў спакон вякоў
нам засталася спадчына...”
(Янка Купала)

УВОДЗІНЫ

Маршрут: к.п. Нарач — в. Нарач — в. Швакшты — в. Каралінова — в. Камаі — г.п. Лынтупы — в. Альшэва — в. Камарова — в. Канстанцінава — г.п. Свір — в. Болькава — в. Засвір — сядзіба Шэметова — в. Занарач — в. Наносы — к.п. Нарач

Характарыстыка маршрута: Тып экскурсіі — аўта-пешаходная.
Працягласць — 6–8 гадзін, 230 км

Спадчыну зямлі Нарачанскай — старонкі гісторыі гэтага прыгожага кутка Беларускага Паазер'я — увасабляюць старажытныя курганы і велічныя храмы, фрагменты сядзібных пабудов і сляды старадаўніх паркаў, шэрыя груды ваенных збудаванняў і шматлікія месцы пахаванняў загінулых у жорнах сусветных войнаў мінулага стагоддзя, велічныя тварэнні духоўнага жыцця і сучасныя альтэрнатыўныя энергетычныя ўстаноўкі...

Дзякуючы неабаякавым людзям, у першую чаргу краязнаўцам Мядзельшчыны, праўдзівым сведчанні аб мінулым нашага краю з дзяржаўных і прыватных архіваў, з вусных аповедаў і ўспамінаў пераўтвараюцца ў запісы, рукапісы, артыкулы, рарытэтычныя выданні, якія можна вывучаць у цішыні бібліятэк ці з монітора камп'ютара пры дапамозе інтэрнэта.

А яшчэ адной магчымасцю «пагрузіцца» ў мінулае, як вядома, з'яўляюцца падарожжы, пры ўмове, праўда, што побач з вамі знаходзіцца эрудыраваны экскурсавод. Зыходзячы з гэтага мы, супрацоўнікі Нацыянальнага парка «Нарачанскі», разам з аднадумцамі з выдавецтва «РЫФТУР», вырашылі зрабіць падарунак усім тым, хто цікавіцца гісторыяй куточка зямлі беларускай і аматарам падарожжаў. Падарунак атрымаўся ў выглядзе сучаснага даведніка па экскурсійным маршруце (можа, аўта-пешаходны, а можа, і вела), нават з магчымасцю карыстання пуцявымі навігатарамі. Маршрут гэты, мы лічым, унікальны — па найпрыгажэйшых прыродных мясцінах з моцнай аўрай гістарычнай спадчыны. Падставай для распрацоўкі маршрута стаў удзел навуковага аддзела Нацыянальнага парка ў міжнародным праекце «Культурныя ландшафты: традыцыі для развіцця» пры актыўнай інфармацыйнай падтрымцы вядомага шчырага краязнаўцы Івана Пятровіча Дрыўніцкага з былой вёскі Куцькі (сучасны аграгарадок Камарова).

Тэрыторыя, па якой пракладзены маршрут, уяўляе сабою тыповы культурны ландшафт паўночна-заходняй часткі Беларусі. Паняцце «культурны ландшафт» навукоўцы трактуюць як вынік сумеснай творчасці чалавека і прыроды. Разнастайныя аб'екты і рэчы (прыродныя і створаныя чалавекам), якія паказваюць на сувязь прыроднага ландшафту з гістарычнымі падзеямі, — найбольш выразна вызначаюць аўтэнтычную культуру і побыт рэгіёна. У выданні адлюстраваны цікавыя і значныя, на наш погляд, аб'екты, якія захаваліся (ці, на жаль, рэшткі) гісторыка-культурнай спадчыны паўночна-заходняй часткі Нарачанскага краю.

Добрага вам шляху!

ВВЕДЕНИЕ

Маршрут: к.п. Нарочь — д. Нарочь — д. Швакшты — д. Королиново — д. Комаи — г.п. Лынтупы — д. Ольшево — д. Комарово — д. Константиново — г.п. Свирь — д. Больково — д. Засвирь — усадьба Шеметова — д. Занарочь — д. Наносы — к.п. Нарочь

Характеристики маршрута: Тип экскурсии — авто-пешеходная
Протяженность — 6–8 часов, 230 км

Наследие земли Нарочанской — страницы истории этого красивейшего уголка Белорусского Поозерья — воплощают древние курганы и величественные храмы, фрагменты усадебных построек и следы старинных парков, серые груды военных сооружений и многие места захоронений погибших в жерновах мировых войн прошлого века, величественные творения духовной жизни и современные альтернативные энергетические установки...

Благодаря неравнодушным людям, в первую очередь краеведам Мядельщины, подлинным свидетельствам прошлого нашего края из государственных и частных архивов, из устных рассказов и воспоминаний превращаются в записи, рукописи, статьи, раритетные издания, которые можно изучать в тиши библиотек или с монитора компьютера при помощи интернета.

А еще одной возможностью «погрузиться» в прошлое, как известно, являются путешествия, — при условии, правда, что рядом с вами находится эрудированный экскурсовод. Исходя из этого мы, сотрудники Национального парка «Нарочанский», вместе с единомышленниками из издательства «Рифтур», решили сделать подарок всем интересующимся историей уголков земли белорусской и любителям путешествий. Подарок получился в виде современного путеводителя по экскурсионному маршруту (может, авто-пешеходный, а может, и вело), даже с возможностью пользования путевыми навигаторами. Маршрут этот, мы считаем, уникальный — по самым красивым природным местам с сильной аурой исторического наследия. Предпосылкой для разработки маршрута стало участие научного отдела Национального парка в международном проекте «Культурные ландшафты: традиции для развития» при активной информационной поддержке известного искреннего краеведа Ивана Петровича Древницкого из бывшей деревни Куцьки (современный агрогородок Комарово).

Территория, по которой проложен маршрут, представляет собой типичный культурный ландшафт северо-западной части Беларуси. Понятие «культурный ландшафт» ученые трактуют как результат совместного творчества человека и природы. Разнообразные объекты и предметы (природные и созданные человеком), которые указывают на связь природного ландшафта с историческими событиями, наиболее четко определяют аутентичную культуру и быт региона. В издании отражены наиболее интересные и значимые, на наш взгляд, сохранившиеся объекты (или, к сожалению, остатки) историко-культурного наследия северо-западной части Нарочанского края.

Счастливого вам пути!

ВОЗЕРА НАРАЧ

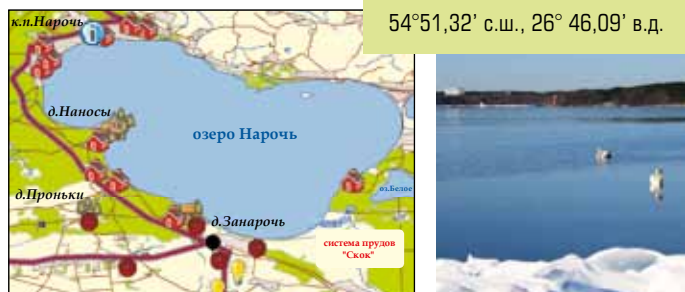
i

Утварылася – прыкладна 9–12 тыс. гадоў таму пры адступленні Валдайскага ледавіка

Першая палова XX ст. – мясцовае насельніцтва традыцыйна займаецца рыбным промыслам; 1921–1939 гг. – у складзе Польшчы, становіцца папулярным месцам адпачынку (прыватныя дачы, турбазы, рэстаран, яхт-клуб, інш.), рыбны капцільны завод

Другая палова XX ст. – у пачатку 60-х гадоў на ўзбярэжжы пачынаецца будаўніцтва буйнога курорта; у 90-я гады налічваецца 12 круглагадзічных здраўніц

Наш час – з 1999 г. – у складзе Нацыянальнага парка «Нарачанскі»; спалучаюцца прыродаахоўны падыход і развіццё курортнай інфраструктуры

Нарач – незабыўнай прыгажосці возера, «Віленскае мора», «Беларускае мора» – ўражае сваімі воднымі прасторами! Нават у яснае надвор'е ледзь бачны ў туманнай смузе яго супрацьлеглы бераг. На серабрыстай гладзі возера ярка-зялёнай плямай выдзяляецца адзіны прадаўгаваты востраў, на якім, згодна паданню, стаяў замак.

Сінявокае возера Нарач, самае вялікае ў Беларусі, з'яўляецца прыродным ядром Нацыянальнага парка «Нарачанскі», разам з азёрамі Мястро і Баторына ўтварае Нарачанскую групу азёр. У возеры жыве 25 відаў рыб, самымі каштоўнымі з'яўляюцца вугор і шчупак.

Супрацоўнікі розных навуковых устаноў праводзяць рэгулярныя назіранні за станам нарачанскіх вадаёмаў. Некалькі год таму гідрэколагамі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта ў воз. Нарач быў выяўлены невядомы дагэтуль сусветнай навуцы від дыятомавых водарасцей – *Cyclotella narochanica*. Шматлікія віды жывёльнага і расліннага свету нарачанскіх азёр знаходзяцца пад аховай.

Своеасаблівае спалучэнне маляўнічых ландшафтаў і натуральнай расліннасці, камфортных мікракліматых умоў і высокай якасці вады возера спрыяльна ўплываюць на самаадчуванне і настрой чалавека. Гэта здаўна вызначае прывабнасць Нарачанскага рэгіёна для масавага адпачынку і здаравення людзей.

Нарочь – незабываемой красоты озеро, «Виленское море», «Белорусское море» – поражает своими водными просторами! Даже в ясную погоду противоположный берег теряется в туманной дымке. На серо-голубой поверхности Нарочи ярко-зеленой каплей выделяется единственный продолговатый островок, на котором, согласно преданию, стоял замок.

Синеокое озеро Нарочь, самое большое в Республике Беларусь, является природным ядром Национального парка, вместе с озерами Мястро и Баторино образует Нарочанскую группу озёр. В озере обитает 25 видов рыб, самыми ценными являются угорь и щука. Сотрудниками различных научных организаций ведутся регулярные наблюдения за состоянием нарочанских водоёмов. Несколько лет назад гидроэкологами Белорусского государственного университета в оз. Нарочь был обнаружен неизвестный до этого мировой науке вид диатомовых водорослей – *Cyclotella narochanica*. Многие виды животного и растительного мира нарочанских озёр находятся под охраной.

Своеобразное сочетание живописных ландшафтов и естественной растительности, комфортных микроклиматических условий и высокого качества воды озера благоприятно влияют на самочувствие и настроение человека. Это издавна определяет привлекательность Нарочанского региона для массового отдыха и оздоровления людей.

Гістарычная замалёўка

Легенда пра возера Нарач

Раней азёр тут не было, стаяў густы лес, дзе ў хатцы жыў ляснік з дачкой-прыгажуняй. Пачуўшы пра гэту прыгажуню, прыязджалі да яе ў сваты багатыя жаніхі, але Нара ўсім адмаўляла. Яна кахала дужага і смелага юнака, майстра на ўсе рукі. Аднойчы юнак падараваў ёй люстэрка: «Беражы яго, яно чароўнае, зробленае з крынічных пясчын. У яго празрыстай глыбіні ты зможаш убачыць свой лёс». Калі Нара зазірнула ў люстэрка, то убачыла ў ім сіняе неба, блакіт возера, над якім лунае чайка. Минула лета. Нічога кепскага не прарочыла праява. А восень прынесла бяду. Слугі мясцовага багача нечакана наскочылі ў хату, лесніка забілі, а дачку схпілі і даставілі гаспадару. Плакала і сумавала Нара, чакаючы паратунку ад каханага. І дапамога прыйшла. Юнак прабраўся ў харомы, забіў пана, але прагнулася вярта... Закаханыя конна імкнуліся ўцячы ад пагоні, а яна ўсё бліжэй і бліжэй. Юнак адпраўляе Нара ў бок яе дома, а сам адводзіць пагоню. Прымчала конна дзяўчына да свайго дома, а там адно папалішча. Сышла на зямлю, какае жаніха, а яго ўсё няма. Успомніла тады Нара пра люстэрка, зазірнула ў яго і убачыла: ляжыць яе каханы забіты, стаіць над ім верны конь... Апанаваная жахам, выпусціла з рук люстэрка – і там, дзе ўпалі серабрыстыя асколкі, зазіхацелі азёры, а Нара ператварылася ў чайку і ўсё кружыць над возерам, крычыць, кліча свайго каханага...

КУРОРТНЫ ПАСЁЛАК НАРАЧ

да 1964 года — Купа

i

Першае ўзгадванне — утвораны ў 1964 г. з вёсак Купа, Сцепянёва, Урлікі, здраўніц і іншых прыбярэжных тэрыторый; вёска Купа ўзгадваецца з XVI ст.

Пачатак XX ст. — у 1908 г. у вёсцы Купа налічвалася 148 жыхароў (у в. Урлікі — 37, у в. Сцепянёва — 41): тут дзейнічалі царкоўна-прыхадская школа, ферма лісіц, вузкакалейка Купа–Кабыльнік–Лынтупы; меліся склады, лядоўні, будаваўся рыбны капцільны завод.

Наш час — курортны пасёлак, каля 4000 жыхароў; цэнтр Нарачанскай курортнай зоны, развітая сацыяльная і турыстычная інфраструктура, 6 здраўніц (санаторыі «Белая Русь», «Нарачанскі бераг», «Нарач», «Спадарожнік», «Прыазёрны» і турысцка-аздраўленчы комплекс «Нарач»); працуюць біялагічная і гідраметэралагічная станцыі.

Курортная зона
возера Нарач
Курортная зона
озера Нарочь

Курортны
пасёлак Нарач
Курортный
поселок Нарочь

На паўночна-заходнім узбярэжжы воз. Нарач утульна размясціўся аднайменны курортны пасёлак, у мінулым тут былі невялічкія вёскі Купа, Сцепянёва, Урлікі. Мясцовыя земляробы і рыбакі з глыбіні вякоў лічыліся гасціннымі, большасць спраў вырашалі гуртам — купай. Нялёгкім было іх жыццё, неаднойчы парушаўся яго павольны ўклад. Напрыклад, у XVIII ст. па наваколлі пранеслася нечуваная ў гэтых мясцінах хвароба — халера, ад якой большасць жыхароў памерла; 1847 год выдаўся бязлітасна неўрадлівым; увосень 1915 г. у часы Першай сусветнай вайны амаль на два гады кайзераўскія войскі акупавалі гэты

Гатэльны комплекс
«Нарач»
Гостиничный комплекс
«Нарочь»

Школа
Школа

Пляжная зона / Пляжная зона

край, у выніку жыхароў высялілі, а калі яны вярнуліся, аказалася, што хаты былі спалены або разабраны на бліндажы. У 30-я гады мінулага стагоддзя рыбакам давялося адстойваць перад польскімі ўладамі права сваіх дзядоў свабодна лавіць рыбу ў возеры — адбылося паўстанне рыбакоў, якое скончылася на карысць апошніх.

Да 1939 г. гэтыя мясціны ўваходзілі ў склад Польшчы. Ужо тады Нарачанскі край прывабліваў сваімі прыроднымі прыгажосцю і багаццем. Сюды масава наведваліся на адпачынак турысты з еўрапейскіх краін, пачалося развіццё рэкрэацыйнай зоны.

Гістарычная замалёўка

Возера Нарач здаўна натхняла паэтаў, пісьменнікаў, мастакоў і іншых твораў.

Адзін з іх — найлепшы фатограф краявідаў Нарачанскага краю першай паловы мінулага стагоддзя Ян Булгак, беларускі і польскі фотамастак (1876–1950 гг.). Ян Булгак прызнаны ва Усходняй Еўропе майстар краязнаўчай і этнаграфічнай фатаграфіі, ён удзельнік 174 міжнародных выстаў і лаўрэат шматлікіх з іх, менавіта за здымак з берагоў Нарачы быў узнагароджаны на выставе ў Японіі. Пра гэта возера і вандроўку да яго з Вільні ў 1935 годзе выдаў асобную кніжку з мноствам фатаграфій.

Ян Булгак быў заснавальнікам Віленскага і Польскага фотаклубаў, пакінуў нашчадкаў сотні фатаздымкаў з выявамі беларускіх, літоўскіх і польскіх краявідаў, відамі гарадоў, мястэчак, сядзіб.

Аддзел турызму і экалагічнай асветы
Отдел туризма и экологического просвещения

Сёння курортны пасёлак Нарач – цэнтр буйнейшага курорта Рэспублікі Беларусь з развітой інфраструктурай (сучасныя гасцінічны комплекс і аўтавакзал, рэстараны, забаўляльныя цэнтры, крамы, аддзяленні сувязі і банкаў, аптэка, амбулаторыя, Дом бытовых паслуг і інш.). У летні час працуюць кафэ, пункты праката, атракцыёны, стылізаванае маршрутнае таксі «Паравозік». Па беразе размешчаны пляжныя зоны і лодчныя станцыі з пракатам плаўсродкаў. Некалькі разоў на год на цэнтральнай плошчы праходзяць музычныя святы, кірмашы, выставы майстроў.

У цэнтры курортнага пасёлка месціцца адміністрацыя Нацыянальнага парка «Нарачанскі», працуе экалага-асветніцкі цэнтр. Па беразе возера пракладзены добраўпарадкаваны пазнавальны маршрут, па якім у асяроддзі зеляніны дрэў і птушынага шчабятання любяць прайсціся адпачываючыя і мясцовыя жыхары.

Біялагічная і
Метэаралагічная
станцыі
Биологическая и метеорологическая станции

Крыніцы ў к.п. Нарач
Родники в к.п. Нарач

Атракцыёны і пляжныя зоны
Аттракционы и пляжные зоны

На северо-западном побережье оз. Нарочь уютно разместился одноименный курортный поселок, в прошлом тут были небольшие деревни Купа, Степеново, Урлики. Местные земледельцы и рыбаки издавна считались гостеприимными, большинство дел решали сообща – купой. Нелегкой была их жизнь, не однажды нарушался ее неторопливый уклад. Например, в XVIII в. по окрестности пронеслась неслыханная в этих обителях болезнь – холера, от которой большинство жителей умерло; 1847 год выдался безжалостно неурожайным; осенью 1915 г. во времена Первой мировой войны почти на два года кайзеровская армия оккупировала Нарочанский край, в итоге жителей выселили, а когда они вернулись, все дома были сожжены или разобраны на блиндажи; в 30-е годы рыбакам довелось отстаивать перед польскими властями право своих дедов свободно ловить рыбу в озере – началось восстание, в результате которого местные рыбаки отстаивали свои права.

До 1939 г. эта местность входила в состав Польши. Уже тогда Нарочанский край привлекал своими природными красотой и богатством. Сюда массово наведывались на отдых туристы из европейских стран, началось развитие курортной зоны.

Сегодня к.п. Нарочь – центр крупнейшего курорта Республики Беларусь с развитой инфраструктурой (современные гостиничный комплекс и автовокзал, рестораны, развлекательные центры, магазины, отделения связи и банков, аптека, амбулатория, Дом бытовых услуг). В летнее время работают кафе, пункты проката, аттракционы, стилизованное маршрутное такси «Паровозик». По берегу размещены пляжные зоны и лодочные станции с прокатом плавсредств. Несколько раз в год на центральной площади проходят музыкальные праздники, ярмарки, выставки ремесленников.

В центре курортного поселка размещается администрация Национального парка «Нарочанский», работает эколого-просветительский центр. По берегу озера обустроен познавательный маршрут, по которому в окружении зелени деревьев и птичьего щебета любят гулять отдыхающие и местные жители.

Культурная спадчына
Культурное наследие

НАРАЧ,

да 1964 г. — Кабыльнік

i

Першае ўзгадванне — 1434 г. як маёнтак Малы Мядзель.**Пачатак XX ст.** — у мястэчку Кабыльнік знаходзіліся спіртзавод, млын, народнае вучылішча, некалькі лавак і карчма, казённая вінная крама, сакратарская, паштовая станцыя, пражывала 943 жыхары. З 1915 г. дзейнічаў чыгуначны вузел вузкакалейкі Купа—Свянцянцы (па 1968 г.).**Наш час** — аграгарадок, цэнтр сельскага савета, 2205 жыхароў, развітая сацыяльная інфраструктура, 3 прадпрыемствы.

54°56,34' с.ш., 26°41,32' в.д.

касцёл, царква і синагога, 5 разоў на год праводзіліся кірмашы, на беразе рэчкі Сермеж размяшчаўся сядзібна-паркавы комплекс. Сёння з тых часоў захаваліся некаторыя будынкі на цэнтральнай (гандлёвай) плошчы — тыповая забудова мястэчка ў выглядзе прамавугольніка на перакрываўанні 4 дарог, а таксама рэшткі гаспадарчых сядзібных пабудов уздоўж рэчкі. Дзейнічае два храмы: касцёл Святога Апостала Андрэя (пабудаваны ў 1901 г. з чырвонай цэглы ў неагатычным стылі, з каляровымі вітражамі, побач з касцёлам захавалася драўляная званица), у якім па святах гучыць механічны арган, а таксама Свята-Ільінская царква, складзеная ў 1881 г. з бутавлага каменю ў рэтраспектыўна-рускім стылі, абнесена мурам.

Трагічныя падзеі Першай сусветнай і Другой сусветнай (Вялікай Айчыннай) войнаў таксама пакінулі свае сляды ў ваколіцах цяперашняга аграгарадка Нарач у выглядзе пахаванняў загінулых ваяроў і расстреляных мірных жыхароў.

Касцёл Святога Апостала Андрэя (1901 г.)
Костел Святога Апостала Андрэя (1901 г.)

Свята-Ільінская царква (1881 г.)
Свято-Ильинская церковь (1881 г.)

Забудова цэнтральнай (гандлёвай) плошчы
Застройка цэнтральнай (рыночнай) плошчы

Происхождение названия Кабыльник имеет несколько версий. По одной из них, в этом месте на ярмарке торговали лошадьми, в первую очередь кобылами для приплода, однако более вероятно другая версия — будто бы на центральной площади стояла скамья для наказаний — «кобыла», на которой провинившихся сажали розгами.

На протяжении многовековой истории местечко Кабыльник являлось значимым местом в регионе: уже в XV в. здесь был построен один из первых костелов в этом крае, а в XIX в. — возле центральной площади мирно уживались костел, церковь и синагога, пять раз в год проводились ярмарки, на берегу реки Сермеж располагался усадебно-парковый комплекс. Сегодня с тех пор сохранились некоторые здания на центральной (торговой) площади — типичная застройка местечка в виде прямоугольника на перекрестке 4 дорог, а также остатки хозяйственных усадебных построек вдоль реки. Действует два храма: костел Святого Апостала Андрея (построенный в 1901 г. из красного кирпича в неоготическом стиле, с цветными витражами, деревянной колокольной рядом с костелом), в котором в праздничные дни звучит орган, а также Свято-Ильинская церковь — возведенная в 1850 г. из бутового камня в ретро-спективно-русском стиле, обнесенная каменным забором.

Пахаванні нямецкіх салдат Першай сусветнай вайны (1915–1918 гг.)
Захоронения немецких солдат Первой мировой войны (1915–1918 гг.)

Гістарычная замалёўка

У гады Першай сусветнай вайны мястэчка Кабыльнік было акупіравана войскамі кайзераўскай Германіі: тут размяшчаўся штаб нямецкага 21-га ўзмацненага корпусу. У царкве дзейнічаў стацыянарны ваенны шпіталь, у яе алтарнай частцы знаходзіўся аперацыйны пакой...

Са зводкі Стаўкі Вярхоўнага Галоўнакамандуючага рускай арміі: «Паўночнай возера Мядзюл прапаршчык Томсан на апарце «Ньюпар» праследаваў нямецкі «Альбатрос» і гнаў яго до мястэчка Кабыльнікі. «Альбатрос» зышоў у накірунку на паўночны захад, а Томсан абстраляў з кулямёта лагэр на азрадроме ў раёне Кабыльнікі, шчасна вярнуўся». Дацэравана 16 ліпеня 1916 года».

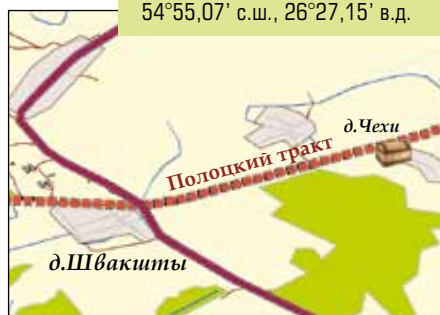
ШВАКШТЫ

i

Першае ўзгадванне – 1847 г. як засценак маёнтка Кабыльнік, вёска пры Полацкім тракце.

Пачатак XX ст. – у 1904 г. у вёсцы налічвалася 222 жыхары, да 1960 г. мелася пачатковая школа.

Наш час – вёска, каля 130 жыхароў.

Вёска Швакшты размешчана на перакрываўанні былога паштовага шляху Кабыльнік–Камаі і Полацкага тракту. Полацкі тракт, ці гасцінец (дарога Полацк–Вільнюс), які даўней называлі шлях Сцяпана Батуры, ці Вітаўтаў шлях, – упамінаецца з першай паловы XV ст. На працягу некалькіх стагоддзяў гэта быў бойкі гандлёвы і стратэгічны шлях дзяржаўнага ўзроўню. У архіўных дакументах значыцца, што ў XVII ст. уладары фальварка Слабада (Констанцінава) заклалі тут паштовую станцыю. Гасцінцы рабілі даволі шырокімі, каб «два вазы фурманскія размінуліся» (Статут ВКЛ, 1566 г.). З даўніх часоў быў звычай высаджваць ля дарог дрэвы, якія выконвалі сігнальную ролю, указвалі накірунак дарогі, асабліва зімой, служылі дрэзнажом. Пры Кацярыне II пачалося актыўнае ўдасканаленне дарог: пакрыццё гравіем, кювеціраванне, абсадка бярозамі.

У «Слоўніку геаграфічным» за 1896 г. такая даведка: «гэты шлях, які больш чатырох стагоддзяў быў самым буйным, стаў звычайнай дарогай, за якой захаваўся толькі назва «Полацкі гасцінец». Відаць, з ваенных меркаванняў у 30-я гады XX ст. (пры польскай уладзе) Полацкі тракт забрукавалі, а ў 80-я гады – заасфальтавалі.

Цяперашнім часам у в. Чэхі пры былым тракце знаходзяцца хаты-майстэрні мастака Алеся Цыркунова і разьбярэ Юрася Камандзірчыка, а таксама мастацка выкананы крыж.

Полацкі шлях
Полоцкий тракт

Майстэрні і крыж у в. Чэхі
Мастерские и крест в д. Чехи

Деревня Швакшты расположена на пересечении бывшего почтового пути Кабыльнік–Комаи и Полоцкого тракта. Полоцкий тракт, или гостинец (дорога Полоцк–Вильнюс), который в старину называли дорогой Степана Батуры, или Витовтовым путем, – упоминается с первой половины XV в. В течение нескольких веков это был бойкий торговый и стратегический путь государственного уровня. В архивных документах значится, что в XVII в. владельцы фольварка Слобода (Константиново) zaloжили тут почтовую станцию. Дорогу делали довольно широкой, чтобы «две фурманки кучерских разминулись» (Устав ВКЛ, 1566 г.); с давних времен было обыкновение садить у дорог деревья, которые выполняли сигнальную роль, указывали направление дороги, в особенности зимой, служили дренажом. При Екатерине II началось активное усовершенствование дорог: покрытие их гравием, устройство кюветов, обсаживание березами.

В «Словаре географическом» за 1896 г. такая справка: «эта дорога, которая более четырех веков была самой крупной, стала обычной, за которой сохранилось только название «Полоцкий гостинец». В 30-е годы XX в. (при польской власти) Полоцкий тракт замостили, а в 80-е годы – заасфальтировали.

Ныне в д. Чехи у бывшего большака находятся дома-мастерские художника Алеся Цыркунова и резчика Юрася Командирчыка, а также искусно выполненный крест.

Антон Міхайлавіч
Ціхан

Гістарычная замалёўка

У в. Швакшты ў 1886 г. нарадзіўся самабытны майстра, народны разьбяр Міхал Грачанік, які змайстраваў шмат своеасаблівых крыжоў з выявай Хрыста, якія былі ўстаноўлены ля вёсак Унукі, Гуменнікі, Мельнікі, Швакшты і Кабыльнікі.

Антон Міхайлавіч Ціхан, родам з вёскі Альшэўскай (1887 г.), знакаміты тым, што 6 мая 1922 года як сакратар Замаскварэцкага райкама РКП (б) Масквы, падпісаў і ўручыў У.І. Леніну партбілет № 114482.

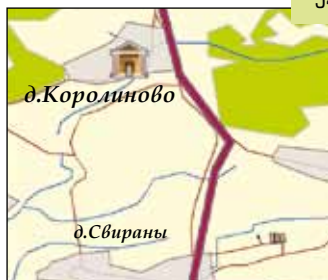

КАРАЛІНОВА

i

Першае ўзгадванне – 1874 г. як маёнтак Ромэра.**Пачатак XX ст.** – у 1905 г. маёнтак Ромэра, налічвалася 57 жыхароў, шляхецкая сядзіба, вадзяны млын.**Наш час** – вёска, колькасць насельніцтва – 17 жыхароў, рэшткі сядзібы-музея А. Ромэра.

54°54,08' с.ш., 26°24,02' в.д.

Камайскі касцёл. Малюнак А. Ромэра
Камайский костел. Рисунок А. Ромера

Гэтая вёсачка вядомая тым, што ў ёй знаходзіўся маёнтак таленавітага чалавека Альфрэда Ромэра. Размешчана сядзіба на ўскрайку старадаўняй Нарачанска-Дамуцёўскай пушчы. Побач праходзілі тры буйныя транспартныя шляхі: Вільня–Полацк (у 8 км), Свянцянны–Полацк (у 5 км) і ля самой сядзібы – Маладзечна–Дзвінск. З Каралінова меўся водны шлях у Вільню: па р. Караліноўцы праз воз. Швакшты і далей па рэчках Страчы, Вільі.

У сядзібе мелася вялікая бібліятэка, знаходзіліся творы мастацтва, жывапісу і этнаграфіі. З гаспадарчых забудоў у фальварку меліся лядоўня, свіран, вазоўня, дзве стайні, дзве адрыны, два кароўнікі. Да паўднёвай веранды вяла пад'язная дарожка, якая заканчвалася традыцыйным кругам.

У час нямецкай акупацыі ў сядзібным доме змяшчаўся нямецка-літоўскі гарнізон, пасля вайны да 1951 г. у ім туліліся вяскоўцы са спаленых хат вёскі Ёдаўцы, а з 1951 г. па 2005 г. месцілася школа.

Фрагменты усадебных пабудов
Рэшткі сядзібных пабудовКабяніцкі некропаль,
магілы Фларыяна
Даноўскага, Ромэраў
Кобеницкий некрополь,
могілы Флориана
Дановского, РомеровРэшткі сядзібы Каралінова – дом А.І. Ромэра,
пад'язная дарога да палаца
Фрагменты усадыбы Короліново – дом
А.И. Ромера, подъездная аллея

Гістарычная замалёўка

У Каралінове жыў і працаваў мастак, скульптар, медальер і мастацтвазнаўца Альфрэд Ізідор Ромэр – апошні ўладальнік сядзібы. Для атрымання ґрунтоўнай мастацкай адукацыі вучыўся ў Францыі, Германіі, Італіі. У 1874 годзе ўзяў шлюб з дачкой князя Эдмунда Сулістроўскага Вандай і стаў жыць у Каралінове.

План сядзібы А.І. Ромэра
ў Каралінова

Эта деревенька известна тем, что в ней находилось имение талантливого человека Альфреда Ромера. Усадьба располагается на окраине древней Нарочанско-Домутевской пушчи. Рядом проходило 3 крупных транспортных пути: Вильнюс–Полоцк (8 км), Свянцянны–Полоцк (5 км) и у самой усадьбы – Молодечно–Двинск. Из Королиново существовал водный путь в Вильню: по р. Королиновке через оз. Швакшты и далее по рекам Страче, Вилии.

В имении была большая библиотека, находились произведения искусства, живописи и этнографии. Из хозяйственных построек в фольварке имелись ледовня, амбар, сарай, две конюшни, два сеновала, два коровника. К южной веранде вела подъездная дорожка, которая заканчивалась традиционным кругом.

Во время немецкой оккупации в усадебном доме размещался немецко-литовский гарнизон, после войны до 1951 г. в нем ютились сельчане из сожженных домов деревни Иодовцы, а с 1951 г. по 2005 г. здесь размещалась школа.

КАМАІ

i

Першае ўзгадванне — пачатак XVI ст., як маёнтак князя Пронскага, з 1550 г. — мястэчка Камаі.

Пачатак XX ст. — у 1905 г. налічвалася 494 жыхары, тут знаходзіліся парафія Свяцянскага дэканата, народнае вучылішча, крама, паштовае аддзяленне, праходзіла 7 кірмашоў у год; у 1915 г. у Камаях ксяндзом быў Казімір Сваяк.

Наш час — аграгарадок, цэнтр сельскага савета, каля 380 жыхароў, развітая сацыяльная інфраструктура.

55°03,36' с.ш., 26°36,18' в.д.

Касцёл Яна Хрысціцеля. Непадальк — каменны крыж
Костел Іоанна Крестителя. Неподалеку — каменны крест

Назва Камаі пайшла ад фіна-угорскага «кам» — рака, плынь. Доўгі час Камаі згадваюцца як маёнтак, апошнім уладаром якога быў Чаховіч.

У цэнтры вёскі на колішняй гандлёвай плошчы размешчаны самы адметны будынак — Камайскі касцёл-крэпасць Яна Хрысціцеля. Храм пабудаваны ў 1603–1606 гг. з фундацыі Яна Рудаміны-Дусяцкага, які ахвяраваў на будоўлю шмат сваіх сродкаў. Касцёл не мае аналагаў у свеце, бо ў яго архітэктуры сумяшчаюцца рысы готыкі, рэнесансу і барока. Ён з'яўляецца помнікам архітэктуры абаронча-культывага дойлідства. У касцёле працуе арган (асобныя яго часткі захаваліся з канца XVIII ст.), у цокальным паверсе змяшчаецца склеп з пахаваннямі.

Побач з касцёлам размяшчаецца каменны крыж вышынёй каля 2,5 м, высечаны ў XV–XVI стст. з вялікага валуна ружовага граніту. Першапачаткова гэта быў паганскі ідал-баба, якому пазней надалі форму крыжа. На крыжы адбіта трохкутная ніша — сімвал еднасці Бога Бацькі, Бога Сына і Бога Святога Духа.

Тыповая забудова цэнтральнай (рыначнай) плошчы
Тыпічная застройка цэнтральнай (рыначнай) плошчады

Малюнак А.Ромэра «Збаўца з хлопчыкам»
Картина А. Ромера «Спаситель с мальчиком»

Сцены касцёла, таўшчыня якіх дасягае 2 м, захоўваюць у сабе ядры часоў Паўночнай вайны, якія засталіся з XVIII ст. ад шведскіх гармат. З захаду храм мае дзве вялікія магутныя цыліндрычны вежы з ярусамі разнастайных байніц, якія абаранялі ўваход у касцёл. Сляды яшчэ дзвюх вежаў з боку алтара сведчаць пра тое, што касцёл першапачаткова быў чатырохвежавы. Вышыня вежаў 16 метраў. Расказваюць, што ад касцёла меўся падземны ход да азярца, праз які ў выпадку асады можна было звязацца з наваколлем.

У касцёле змешчаны абраз «Збаўца з хлопчыкам», які намаляваў мастак А.І. Ромэр з Каралінова.

Гістарычная замалёўка

Касцельныя вежы з байніцамі
Костельные вежи с бойницами

Название Комаи пошло с финно-угорского «кам» — река, течение. Долгое время Комаи упоминаются как имение, последним владельцем которого был Чехович.

В центре деревни на бывшей торговой площади расположено самое примечательное здание — Комайский костел-крепость Иоанна Крестителя. Храм построен в 1603–1606 гг. при поддержке Яна Рудаміны-Дусяцкаго, который пожертвовал на строительство много своих средств. Костел не имеет аналогов в мире, так как в его архитектуре совмещаются черты готики, ренессанса и барокко. Он является памятником архитектуры оборонительно-культурного зодчества. В костеле имеется действующий орган (отдельные его части относятся к концу XVIII в.), в цокольном этаже находятся подземелья с захоронениями.

Рядом с костелом располагается каменный крест высотой около 2,5 м, высеченный в XV–XVI вв. из большого валуна розового гранита. Изначально это был языческий идол-баба, которому позже придали форму креста. На кресте выбита треугольная ниша — символ единства Бога Отца, Бога Сына и Бога Святого Духа.

ЛЫНТУПЫ

i

Першае ўзгадванне — 1385 г. як мястэчка

Напрыканцы XIX ст. — у пачатку XX ст. — маёнтак ва ўладанні пана Бішэўскага, тут пабудаваны мураваны палац і вінакурны завод, закладзены парк з 3 ставамі; у 1897 г. у Лынтупах налічвалася 685 жыхароў; меліся валасное ўпраўленне, народнае вучылішча, яўрэйскі малітоўны дом, школа, багадзельня, 3 крамы, карчма, млын, казённая вінная крама

Наш час — гарадскі пасёлак, цэнтр сельскага савета, каля 1600 жыхароў, развітая сацыяльная інфраструктура, таксама чыгуначная станцыя, спіртзавод, пагранзастанова, метэастанцыя і інш.

55°02,55' с.ш., 26°18,44' в.д.

Герб і сцяг пасёлка Лынтупы, зацверджаныя ў 2011 г.
Герб і флаг поселка Лынтупы, утвержденные в 2011 г.

Тапонім «Лынтупы» утварыўся з балцкай мовы, перакладаецца як «птушыная рака», магчыма, мае дачыненне да р. Лынтупкі, якая цячэ побач. Пра даўняе засяленне тутэйшых мясцін людзьмі сведчыць вялікі курганны могільнік балтаў X–XI стст. У розныя часы мястэчкам валодалі Астроўская, Гільзены, Бучынскія, Бішэўскія.

Архітэктурнай дамінантай пасёлка з'яўляецца белая каменная храм — касцёл Святога Андрэя Апостала, пабудаваны ў 1914 г., ён з'яўляецца помнікам архітэктуры неабарока.

На невялікай адлегласці ад касцёла яшчэ адзін гісторыка-культурны аб'ект — сядзібна-паркавы комплекс Бішэўскіх (зараз на рэстаўрацыі). Жылчая частка комплексу змяшчалася ў палацы, флігелі, капліцы. Двухпавярховы мураваны палац — дзяржаўны помнік архітэктуры. Ён пабудаваны ў 1907 г. у стылі позняга італьянскага рэнесансу і выкананы ў самых модных тэндэнцыях таго часу (размешчаны на беразе канала і адбываецца ў яго вадзе). Звонку кожны бок палаца мае свае архітэктурныя асаблівасці і можа разглядацца як самастойная кампазіцыя. Каля палаца быў разбіты «культурны» парк, агароджаны мурам, створана складаная водная сістэма. У свой час быў амфітэатр, дзе рэгулярна праходзілі канцэрты. Гаспадарчая частка складалася з бровару (у наш час дзейнічае як спіртзавод), млына, вежы-вяндлярні (малюнак якой адлюстроўваецца на сучасным гербе Лынтуп), а таксама шматлікіх гаспадарчых і жывёлагадоўчых пабудов.

У пачатку XX ст. у Лынтупах утварыўся ўнікальны чыгуначны вузел, дзе з розных накірункаў сыходзіліся пуці трох розных памераў шырыні каляны. Адсюль разыходзіліся галіны чыгункі ў накірунках Лынтупы–Кабыльнік–Кула, Свянцаны–Вільня (абедзве не існуюць), у сённяшні час дзейнічае напрамак на Полацк.

Гістарычная замалёўка

Сядзібны парк складалі рэдкія дрэвы і кустоўе. Дамінавалі чырвоная ліпа і серабрысты клён, а таксама дрэвы з вельмі прыемным водарам, які ішоў ад іх. Наўкола пасвіліся вялізныя панскія быкі. Каб яны не кідаліся на людзей, вочы жывёлаў закрывалі замацаванымі на ілбе дошкі. На рэлігійныя святы ў засені дрэваў дазвалялася адпачываць і простаму люду, людзі маглі бясплатна скарыстацца лодкамі для прагулянак.

Сядзібна-паркавы комплекс Ю. Бішэўскага (пач. XX ст.)
Усадебно-парковый комплекс Ю. Бишевского (нач. XX в.)

Вежа (вяндлярня)
Башня (копильня)

Касцёл Святога Андрэя Апостала (1914 г.)
Костел Святога Андрэя Апостала (1914 г.)

Тыповая забудова
цэнтральнай (рынач-
най) плошчы
Тыпічная застройка
цэнтральнай (рыноч-
ной) плошчады

Топоним «Лынтупы» образовался с балтского языка и переводится как «птичья река», вероятно, имеет отношение к р. Лынтупке, которая протекает здесь. О давнем заселении здешних мест людьми свидетельствует большой комплекс балтских курганов X–XI вв. В разные времена местечком владели Островские, Гильзены, Бучинские, Бишевские.

Архитектурной доминантой поселка является белокаменный храм – костел Святого Андря Апостола, построенный в 1914 году, является памятником архитектуры неobarocco.

Неподалеку располагается усадебно-парковый комплекс Бишевских – памятник архитектуры (сейчас реставрируется). Жилая часть комплекса включала усадебный дом, флигель, часовню. Двухэтажный каменный дом, выполненный в самых модных тенденциях того времени, был построен в 1907 г. в стиле позднего итальянского ренессанса (расположен на канале и отражается в его воде). Снаружи каждая сторона дома имеет свои архитектурные особенности и может рассматриваться как самостоятельная композиция. Около дворца был разбит «культурный» парк, огороженный стеной, создана сложная система прудов. В свое время работал амфитеатр, где регулярно проходили концерты. Хозяйственная часть состояла из винокурни (в наше время это действующий спиртзавд), мельницы, башни-копильни (изображена на современном гербе Лынтуп), а также многочисленных хозяйственных и животноводческих построек.

В начале XX в. в Лынтупах образовался уникальный железнодорожный узел, в котором сходились пути с тремя размерами разной ширины колеи. Отсюда расходились ветки железной дороги в направлениях Лынтупы–Кобыльник–Купа, Свенцяны–Вильнюс (обе не существуют), сейчас действует железнодорожное сообщение с Полоцком.

Вінакурня (пач. XX ст.) / Спиртзавод (нач. XX в.)

ЧЫГУНКА

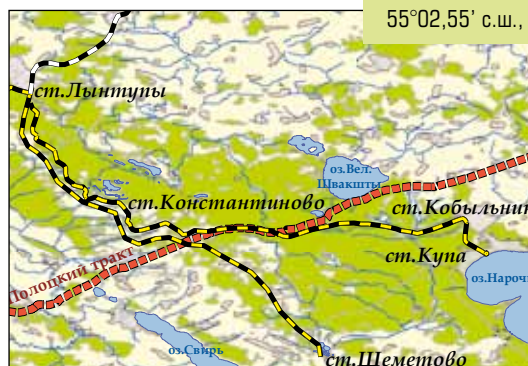
i

Першае ўзгадванне — адкрыта лінія чыгункі Новасвянцянны—Лынтупы—Паставы (11 лістапада 1895 г.).

Пачатак XX ст. — развіццё чыгункі ў рэгіёне (1915–1916 гг.) здзейснена нямецкімі акупацыйнымі ўладамі і вызначана патрэбамі забеспячэння нарачанскага ўчастка фронту; у 1922–1923 гг. — польскімі ўладамі — для пасажырскіх перавозак.

Наш час — дзейнічае беларускі ўчастак чыгункі Лынтупы—Паставы—Глыбокае—Полацк.

55°02,55' с.ш., 26°18,44' в.д.

Пачатак развіцця чыгункі ў памежных з Нарачанскім паўночных рэгіёнах звязана з будаўніцтвам напрыканцы 90-х гадоў XIX ст. «сеткі» Свянцянскай чыгункі на мяжы сучаснай Беларусі і Літвы. Ініцыятыва развіцця гэтай рэгіянальнай чыгункі належыць выхадцу з гэтых месц Баляславу Ялавецкаму —

Насып і рэйкі былой чыгункі / Насып и рельсы бывшей железной дороги

Чыгуначны прыпынак Кабыльнік, 1916 г.
Железнодорожная станция Кобыльнич, 1916 г.

Цягнік Шэметава—Берлін ля вёскі Шэметава. Адпраўка ваеннапалонных, 1916 год
Поезд Шеметово—Берлин у деревни Шеметово. Отправка военнопленных, 1916 год

канструктару, ваеннаму інжынеру, «каралю вузкакалейкі». Ён стаў аўтарам шматлікіх тэхнічных вынаходніцтваў, у прыватнасці — пераносных чыгунак, крэсла-ложкавых вагонаў (мелі мяккія спружынныя сядзенні або спальныя аддзяленні), браніраваных вагонаў, санітарных цягнікоў, і яму нават даверылі канструяванне спецыяльнага цягніка для царскай сям'і. Пад кіраўніцтвам Ялавецкага спраектавана і пабудавана 225 вёрст Свянцянскай вузкакалейкі. Удзячныя землярэ ў 2009 г. узвялі яму помнік, які можна ўбачыць на чыгуначнай станцыі ў Лынтупах.

Наступны этап актыўнага развіцця чыгуначнага злучэння прыйшоўся на часы Першай сусветнай вайны, калі для актыўнага забеспячэння сваёй арміі ў Нарачанскім краі немцы ў сціслы тэрмін (1915–1916 гг.) пабудавалі вузкакалейку (шырынёй 600 мм паміж каляінамі) ад Лынтуп да Кабыльніка (болей за 40 км) і ў дадатак шматлікія яе разгалінаванні на значнай працягласці ўздоўж лініі фронту. Іншыя накірунак чыгункі Пяскарышкі—Канстанцінаў—Шэметава (1916–1917 гг., хутка пабудаваны таксама немцамі) працягласцю каля 30 км, так амаль і не выкарыстоўваўся, рэльсы і шпалы былі разабраны ў пачатку 20-х гадоў.

Схема дзеючай і праектуемай Свянцянскай чыгуначнай сеткі (1933 г.)
Схема действующей и проектируемой Свянцанской железнодорожной сети (1933 г.)

Склады чыгуначнай станцыі Кабыльнік, 1920 г. (не існуюць)
Склады железнодорожной станции Кобыльник, 1920 г. (не существуют)

Чыгуначны мост праз р. Страчу ля Альшэва
Железнодорожный мост через р. Страчу у Ольшево

Чыгуначная станцыя Купа
Железнодорожная станция Купа

У 1922–1923 гг., за польскім часам, накірунак Лынтупы–Кабыльнік быў перапрацаваны з шырыні каляіны (тора) 600 мм на 750 мм і стаў галоўным чынам пасажырскім. Вельмі цікавым фактам з'яўляецца тое, што ў невялікім чыгуначным вузле Лынтупы ў гэтыя гады з розных накірункаў сыходзіліся каляіны трох розных памераў – шырынёй 600, 750 і 1435 мм!

Вузлакалейка спачатку прызначалася для абслугоўвання мясцовага насельніцтва. Да параўнання: за гадзіну цягнік праходзіў такі шлях, які гужавы транспарт пераадоляваў за суткі, і каштаваў да 20 разоў танней, яму пад сілу былі цяжкія і габарытныя грузы. Пасажырская лінія мела прыпынкі Лынтупы, Альшэва, Нарэйшы, Канстанцінаў-Віленскі, Пятропаль, Мельнікі, Кабыльнік.

У 30-я гады па ініцыятыве польскай Лігі падтрымкі турызму вузлакалейка была падружана на 4,18 км ад Кабыльніка да разваротнага кольца ў в. Купа на ўзбярэжжы возера Нарач. У часопісе «Турыстыка ў Польшчы» 5 чэрвеня 1937 года ў артыкуле «Чыгункай да Нарачы» пісалася: «Каля 10 гадзін трацілася раней на падарожжа з Вільні да Віленскага мора – Нарачы. Зараз можна доехаць да самага берага ўсяго за 4 гадзіны. Гэта чыгунка належыць да найбольш маляўнічых у Польшчы. Каб толькі на гэту прыгажосць глянуць, варта сюды прыехаць!».

Вузлакалейка працавала да 1961 г., а напрыканцы 60-х гадоў чыгуначнае палатно было расфарміравана. Широкакалейны тор Лынтупы–Вільнюс разабралі ў пачатку 2000-х. Дзеючым у цяперашні час застаўся накірунак Лынтупы–Палацк. Калі ўважліва прыгледзецца да мясцовасці, то па насыпах можна вызначыць, дзе і як пралягалі раней маляўнічыя чыгуначныя маршруты.

Развитие железной дороги в границах с Нарочанским северных регионов связано со строительством в конце 90-х годов XIX в. «сети» Свенцянской железной дороги (на границе современной Беларуси и Литвы). Инициатива развития этих региональных путей сообщения принадлежит выходцу из этих мест Болеславу Яловецкому – конструктору, военному инженеру, «королю узкоколейки». Он автор многих технических изобретений, в частности, переносных железных дорог и оборудования к ним, кресло-кроватьных вагонов (имели мягкие пружинные сиденья или спальные отделения) и санитарных поездов, ему даже доверили конструирование специального поезда для царской семьи. Под руководством Яловецкого спроектировано и построено 225 верст Свенцянской узкоколейки. Благодарные земляки в 2009 г. установили ему памятник, который можно увидеть на железнодорожной станции в Лынтупах.

Следующий этап активного развития железнодорожного сообщения пришелся на времена Первой мировой войны, когда для активного обеспечения нужд фронта немцы в сжатые сроки (1915–1916 гг.) построили в Нарочанском крае узкоколейку (шириной 600 мм между колеями) от Лынтуп до Кобыльникова (более 40 км) и многие ее ответвления на значительной протяженности вдоль линии фронта. Другое направление железной дороги – Пескаришки–Константинов–Шеметово (1916–1917 гг., протяженностью около 30 км, построенной также немцами) так почти и не использовалось, рельсы и шпалы были разобраны в начале 20-х годов.

В 1922–1923 гг., при Польше, ветка Лынтупы–Кобыльник была перешита с ширины колеи (тора) 600 мм на 750 мм и стала в основном пассажирской. Очень интересным фактом является то, что в небольшом железнодорожном узле Лынтупы в эти годы с разных направлений сходились пути с тремя разными размерами колеи – шириной 600, 750 и 1435 мм!

Узкоколейка изначально предназначалась для обслуживания местного населения. Для сравнения: за час поезд проходил такой путь, который гужевой транспорт преодолевал за сутки, и стоил раз в 20 дешевле, ему под силу были тяжелые и габаритные грузы. На пассажирской линии были остановки Лынтупы, Ольшево, Нарейшы, Константиново, Петрополь, Мельники, Кабыльнич.

В 30-е годы по инициативе польской Лиги поддержки туризма узкоколейка была продлена на 4,18 км от Кобыльникова до разворотного кольца в д. Купе на побережье озера Нарочь. В журнале «Туристыка в Польше» 5 июня 1937 года в статье «Железной дорогой до Нарочи» писалось: «Около 10 часов тратилось раньше на путешествие из Вильни до Виленского моря – Нарочи. Теперь можно доехать до самого берега за 4 часа. Эта железная дорога принадлежит к наиболее живописным в Польше. Чтобы только на эту красоту посмотреть, стоит сюда приехать!».

Узкоколейка действовала до 1961 г., а в конце 60-х годов железнодорожное полотно было разобрано. Ширококолейный тор Лынтупы–Вильнюс разобрали в начале 2000-х. Действующим в настоящее время осталось только направление Лынтупы–Полоцк. Если внимательно присмотреться к местности, то по насыпам можно определить, где и как пролегали ранее живописные железнодорожные маршруты.

Службовае пасведчанне чыгуначніка
Служебное удостоверение железнодорожника

Успаміны былога машыніста Генрыха Антонавіча Шапеля: «Кукункай» (так называлі паравоз) я абслугоўваў маршрут Свяцянны–Лынтупы–Купа, 56 км. Чыгуначнае палатно складалася з аднаго пугі, а па канцавых станцыях меліся паваротныя кругі. Пуць пралягаў па такой маляўнічай мясцовасці – адно замілаванне. Паравозка грузаву – прайзвіная праца, затое турысты – неўгамонны народ: песні, гітары, смех. Прасяць, калі чыгунка перасякае квяцістую палянку, сцішыць ход. Спрытна саскокваюць, каб нарываць кветак, і даганяюць састаў. Ранняя вясной дакучалі сілімакі (вінаградныя смаўжы), напаўзаючы на райкі грэцкі. Не кожны раз спыніш састаў, каб іх змесціць, – то, калі разатруцца пад коламі, цягнік пачынае буксаваць пад гару, прыходзілася падсцяпаць пясок».

Гістарычная замалёўка

ТРАБУЦІШКІ

i

Першае ўзгадванне – невядома.

Пачатак XX ст. – у 1905 г. вёска мела статус зімоўя, налічвалася 19 жыхароў, тут знаходзіліся спіртзавод, млын, карчма, стаў.

Наш час – вёска, 6 жыхароў, кавальская майстэрня.

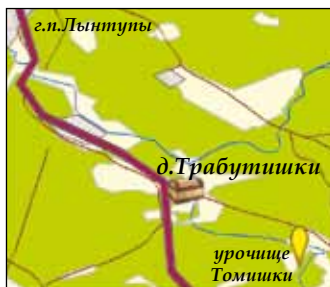
Калісьці Трабуцішкі былі даволі вялікім паселішчам з некалькімі дзясяткамі сялянскіх двароў, млыном, карчмой, велізарным ставам. У розныя часы млын гарэў, стаў зарос, ад карчмы следу не засталася. Цяпер гэта «засценак» з пяці хат, дзве з іх – з жыхарамі. У адной з хат месціцца стылізаваная сядзіба «Трабуцішкі» – тут размешчаны кавальская майстэрня і прыватны музей вырабаў з металу.

За 1,5 км ад Трабуцішак ва ўрочышчы Томішкі (раней – вёска) знаходзіцца рэшткі вялікага вадзянога млына і гаспадарчых пабудов. Вядома, што ў XIX – пач. XX ст. было распаўсюджана выкарыстанне такіх млыноў з драўлянымі колам або металічнай турбінай, якія прыводзілі ў рух жорны, тартакі, вальцы, крупадзёрку, валюш і нават дынама-машыну (у в. Альшэва).

У в. Альшэва на беразе р. Страчы захаваўся бурлівы вадаспад на месцы плаціны былога вадзянога млына з колам дыяметрам у 4 м. Ніжэй па рацэ, каля в. Вялікая Страча, пан Хамінскі (гаспадар сядзібы ў Альшэва) ў першай палове XIX ст. збудаваў двухпавярховы млын з моцнай турбінай дыяметрам каля 2 м, якая рухала тры каменныя жорны, крупадзёрку і дынама-машыну. Да млына ад Полацкага тракта меліся два пад'езды. Гэта было прадугледжана, каб не акручавца з вазом: пад'ехаў, змалоў і паехаў. Кліент узімку ці дажджлівым надвор'ем мог зайсці ў «пачакальню» млынара або карчму, якія меліся поруч.

На сучаснай турыстычнай стаянцы «Млын» таксама засталіся рэшткі металічных канструкцый з адзнакай «1903 г.». У канцы XIX – пач. XX стст. па ўказанні графа Старжынскага чатырохмятровай плацінай перакрылі ручай з воз. Вялікі Болцік і ўсталявалі турбіну, а праз 1,5 км узялі яшчэ адну плаціну і збудавалі млын «Куелі». На адным ручаі – два экалагічна чыстыя прадпрыемствы! Эфектыўнае выкарыстанне прыроднага энерганосбіту – хлеб і заробак людзям! Ці знойдзеца ў нас мудрасці так выкарыстаць такі досвед продкаў?!

Вадзяныя млыны праіснавалі ў рэгіёне да 1960–1970 гг. (да электрыфікацыі мясцовасці і пачатку актыўнага выкарыстання рухавікоў на таннай сальарцы). Сёння ад іх засталіся толькі россыпы камянёў, рэшткі плацін і сажалак, саржавелыя дэталі рухавікоў і часткова фундаменты пабудов.

Рэшткі вадзяных млыноў
Фрагменты разрушаных вадзяных
мельниц

Сведкі ўзгадваюць, як да 1960 г. працаваў млын: «спявала турбіна, шаргацелі камяні жорнаў, парывалі цыліндры вальцаў, трухцела крупадзёрка, адбівалі такт таўкачы валюша, а на плячоўцы перад млыном чулася гамонка людзей, якія прывезлі на памол збожжа». Альшэўскі млын перапрацоўваў каля 50 000 пудоў збожжа ў год. Памол аднаго пуда зерня вясной і ў дажджлівае надвор'е каштаваў 2 капейкі, у засушлівы час – 4 капейкі, пітляванне пшаніцы – 7–8 капеек, выраб круп – 12–13 капеек. Для парабкаў памол быў бясплатны. Панскі млынар атрымліваў 150 рублёў заробку ў год і меў бясплатную кватэру.

Гістарычная замалёўка

Аграсядзіба «Трабуцішкі» і музей кавальства
Агроусадыба «Трабуцішкі» і музей кузнечнага дела

Рэшткі вадзяных млыноў / Фрагменты разрушаных вадзяных мельниц

Когда-то Трабуцішкі былі доволі буйным паселеннем з некалькімі дзясяткамі крэстьянскіх двароў, мельницей, трактаром, буйным прудом. В разные времена мельница горела, пруд зарос, от трактора не осталось следа. Сейчас это застенки, из пяти домов – два жилых. В одном из домов находится стилизованная агроусадыба «Трабутишки», здесь же расположена кузнечная мастерская и частный музей изделий из металла.

В 1,5 км от Трабутишек в урочище Томишки (ранее – деревня) находят-ся остатки большой водяной мельницы и хозяйственных построек. Известно, что в XIX – нач. XX в. было распространено использование таких мельниц с деревянным колесом или металлической турбиной, которые приводили в движение жернова, лесопилки, вальцы, круподерку, чесальные установки и даже динамо-машин.

В д. Ольшево на берегу р. Страчи сохранился бурлящий водопад на месте плотины бывшей водяной мельницы с 4-метровым в диаметре колесом. Ниже по реке, возле д. Большая Страча, пан Хоминский (хозяин Ольшевской усадьбы) в первой половине XIX в. построил двухэтажную мельницу с мощной турбиной диаметром около 2 м, которая двигала три каменных жернова, круподерку и динамо-машину. К мельнице от Полоцкого тракта имелось два подъезда. Это было предусмотрено для того, чтобы не разворачиваться с телегой: подъехал, смолот и поехал. Клиент зимой или в дождливую погоду мог зайти в «комнату ожидания» мельника или корчму, которая имелась рядом.

На нынешней туристической стоянке «Мельница» также видны остатки металлических конструкций с гравировкой «1903 г.». В конце XIX – нач. XX вв. по указанию графа Старжинского четырехметровой плотиной перегородили ручей из оз. Большой Болтик и установили турбину, а через 1,5 км построили еще одну плотину и мельницу «Куели». На одном ручье – два экологически чистых предприятия! Эффективное использование природного энергоносителя – хлеба и заработок людям! Найдется ли у нас мудрости так использовать опыт предков?!

Водяные мельницы просуществовали в регионе до 1960–1970 гг. (до электрификации местности и активного использования двигателей на дешевой солярке). Сегодня от них остались лишь россыпи камней, фрагменты плотин и прудов, поржавевшие детали двигателей и остатки фундаментов построек.

«БЛАКІТНЫЯ АЗЁРЫ»,

прыродны комплекс

i

Першае ўзгадванне – у 1972 г. утвораны дзяржаўны ландшафтна-гiдралагiчны заказнiк плошчай 1500 га.

Наш час – каштоўны прыродны комплекс (больш за 4000 га) у складзе Нацыянальнага парку «Нарачанскi», ключавая батанiчная тэрыторыя, вядуцца навуковыя даследаванні, на большасць тэрыторыі распаўсюджваецца запаведны рэжым; у дазволёных месцах абсталяваны этна-экалагiчная сцежка, дзе турыстычныя стаянкі і некалькі месцаў адпачынку; у флоры і фаўне прыроднага комплексу значная колькасць ахоўных відаў.

«Блакiтныя азёры» – унікальны ўзгоркава-азёрны комплекс Беларускага Паазер'я. Рэльеф уяўляе сабой высокія ўзгоркі і грады, пакрытыя хваёвымі і змешанымі лясамі, а таксама глыбокія азёрныя катлавіны. Асаблівую цікавасць, эстэтычную і экалагiчную каштоўнасць уяўляюць ледавіковы ландшафт, азёры Болдукскай групы (15 вадаёмаў) і iмклявая парожыстая рэчка Страча, якая вiхляе сярод лесу.

З усёй гэтай прыгажосцю і багаццем можна пазнаёміцца, вандруючы па экалагiчнай сцежцы «Блакiтныя азёры» працягласцю 4 км. Маршрут пракладзены па грэбні озавай грады сярод хваёвага лесу і ўздоўж азёр. Турыстычным аддзелам Нацыянальнага парку «Нарачанскi» рэгулярна арганізуецца аўтобусна-пешаходны маршрут з прагулянкай па экалагiчнай сцежцы. У 2013 г. у рамках міжнароднага праекта «Культурныя ландшафты: традыцыі для развіцця» маршрут дапоўнены гісторыка-культурнай тэматыкай і атрымаў статус этна-экалагiчнага.

Прыродны комплекс «Блакiтныя азёры» – край нескранутае прыроды і папулярнае месца адпачынку сярод аматараў экалагiчнага турызму.

Возера Глубелька – возера-сэрца / Озеро Глубелька – озеро-сердце

54°57,37' с.ш., 26°21,41' в.д.

Гiстарычная замалёўка

Маляўнічую частку маршруту экалагiчнай сцежкі, якая пралягае па грэбні озавай грады і выходзіць на ўзвышэнне паміж азёрамі Глубля і Глубелька (пляцоўка агляду Лысая гара), называюць «панская дарогай». Захавалася назва таму, што гаспадары Альшэва і iх шматлікія госці любілі праехацца тут на брычцы ці конна, каб пабачыць краявіды, адпачыць і пакупацца ў азёрах.

Рака Страча
Река Страча

Боліцкая крыніца
Болтицкий родник

Экалагiчная сцежка «Блакiтныя азёры»
Экологическая тропа «Голубые озера»

«Голубые озера» – унікальны холмісто-озёрны комплекс Беларускага Поозер'я, дзе высокія холмы, пакрытыя хвойнымі і змешанымі лясамі, чередуюцца з глыбокімі озернымі котлавінамі. Особый интерес, эстэтычную і экалагiчную цэннасць прадстаўляюць выразітэльны ледніковы рэльеф, озера Болдукскай групы (15 вадаёмаў) і петляючая сярод леса стремітэльная парожыстая рака Страча.

Со всей этой красотой и богатством можно познакомиться, пройдя по экологической тропе «Голубые озера» протяженностью 4 км. Маршрут проложен по гребню озовой гряды среди соснового леса и вдоль озер. Туристическим отделом Национального парка «Нарочанский» регулярно организуется автобусно-пешеходный маршрут с прогулкой по экологической тропе.

В 2013 г. в рамках международного проекта «Культурные ландшафты: традиции для развития» маршрут дополнен историко-культурной тематикой и получил статус этно-экологического.

Природный комплекс «Голубые озера» – край первозданной природы и популярное место отдыха среди любителей экологического туризма.

АЛЬШЭВА

i

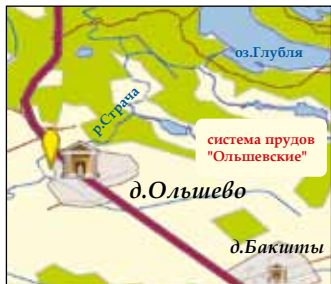
Першае ўзгадванне – каля 1420 г., як уласнасць магнатаў Гаштольдаў.
Пачатак XX ст. – у 1904 г. налічвалася 44 жыхары, тут знаходзіліся сядзібны дом, гаспадарчы комплекс, сялянскі магазін, дзве карчмы, вінная крама. З 1915 па 1968 гг. праходзіла галіна вузкакалейкі Купа–Свянцаны.

Наш час – вёска, 26 жыхароў, рэшткі сядзібы Хамінскіх – помнік сядзібна-паркавай архітэктуры XVIII – пач. XIX ст. у стылі барока.

Альшэўскую сядзібу заснаваў у 1680 г. Людвік Якуб Хамінскі, калі згарэў яго радавы палац у Бакштах (вёска недалёка адгэтуль). Сядзібна-паркавы комплекс уключаў гаспадарскі дом (захаваліся рэшткі) з пад'язной дарогай, флігель, гаспадарчы двор з пабудовамі, тэрасны парк на плошчы да 10 га, сад, а таксама сістэму сажалак. На ўездзе стаяла трохмятровая брама, высечаная з пясчаніку. Адметнасцю былі аранжарэя, паркавы лабірынт, сонечны гадзіннік, лодачная прыстань.

Парк пры сядзібе з'яўляецца помнікам садава-паркавага мастацтва Беларусі, усе 5 тэрас добра адгавяюцца і сёння. Ліпавай і яваравай алеі, якая захавалася, ужо больш за 200 гадоў. Асабліва сьць парку яшчэ ў тым, што тут прыжыліся і растуць рэдкія кветкі – лясны цюльпан і венерын чаравічак,

54°56,67' с.ш., 26°21,87' в.д.

Рэшткі і пачатковы выгляд палаца Хамінскіх
 Сохранившиеся фрагменты и первоначальный вид усадебного дома Хоминских

якія былі завезены Хамінскімі для ўпрыгожвання.

Канюшні былога Альшэўскага конезавода
 Конюшни бывшего Ольшевского конезавода

У канцы XIX – пач. XX ст. Альшэва – высокатэхналагічная гаспадарка: тут працавалі два заводы (вапнавы і цагляны), смалярня, пякарні, млыны. Адсюль па р. Страчы сплаўлялі плытамі лес і піламатэрыялы аж да Балтыкі. У 1800 г. была ўзведзена гідраэлектрастанцыя, у 1890 г. набыта паравая машына, пабудаваны дзве мураваныя канюшні, цагляны свіран, бычнік, адрына, сховішча для караняплодаў, малатарня, дом агародніка, шэсць дамоў для парабкаў, дача. З крыніцы да палаца быў пракладзены вадаправод з ручной помпай, меўся вадаправод і да вінакурні.

Альшэўская конеферма – адна з старажытнейшых конегадоўчых гаспадарак Беларусі (нават у савецкія часы тутэйшы конезавод быў цэнтрам па развядзенню беларускай запряжнай пароды коней).

У 1905 г. Хамінскі за свой кошт адкрыў у Альшэве бясплатную пачатковую школу для дзяцей навакольных

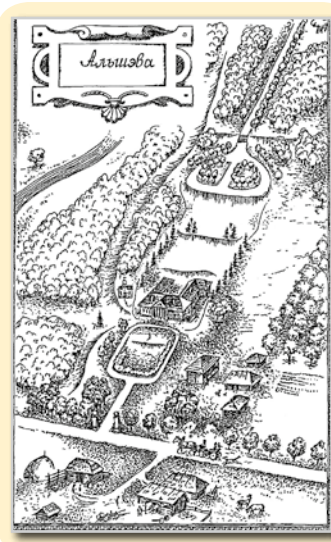

Схема усадебно-паркового комплекса Хоминских
 Схема сядзібна-паркавага комплексу Хамінскіх

Гістарычная замалёўка

Альшэўскі летапіс – старажытны рукапіс сярэдзіны XVI стагоддзя. У гэтым унікальным дакуменце сабраны польскія пераклады важных гістарычных дакументаў, напісаных на старажытнабеларускай мове, сярод якіх Статут ВКЛ 1529 года, «Хроніка Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага», прывілеі 1447 года вялікага князя Казіміра, пахвала каралю Жыгімонту I Старому. Завяршае зборнік «хронічка» – кароткія пагадовыя звесткі па гісторыі ВКЛ за 1307–1535 гады. Гэты рукапіс – помнік беларуска-літоўскага пісьменства эпохі Адраджэння. У наш час захоўваецца ў Нацыянальнай бібліятэцы ў Варшаве.

МАРШРУТ «СПАДЧЫНА МІЖАЗЕР'Я»

МАРШРУТ «НАСЛЕДИЕ МЕЖОЗЕРЬЯ»

Умоўныя абазначэнні

	Пазнавальны маршрут «Спадчына Міжазер'я»		Элементы гістарычнай забудовы
	Інфацэнтр		Былыя вадзяныя млыны
	Прыродныя аб'екты		Аб'екты альтэрнатыўнай энэргетыкі
	Помнікі археалогіі		Воінскія пахаванні 1915–1917
	Храмы		Здраўніцы Нарачанскага курорта
	Аб'екты часоў Першай сусветнай вайны		Дзеючая чыгунка Лынтупы–Паставы
	Аб'екты часоў Вялікай Айчыннай вайны		Сляды раней дзеючай чыгункі
	Цэнтры рамёсел		Былы Полацкі шлях (Вільня–Полацк)
	Аб'екты сядзібна-паркавай культуры		Этна-экалагічная сцежка «Блакитныя азёры»

Условные обозначения

	Познавательный маршрут «Наследие Межозерья»		Элементы исторической застройки
	Инфоцентр		Бывшие водяные мельницы
	Природные объекты		Объекты альтернативной энергетики
	Памятники археологии		Воинские захоронения 1915–1917
	Храмы		Здравницы Нарочанского курорта
	Объекты времен Первой мировой войны		Действующая железная дорога Лынтупы–Поставы
	Объекты времен Великой отечественной войны		Следы ранее действовавшей железной дороги
	Центры ремесел		Бывший Полоцкий шлях (Вильнюс–Полоцк)
	Объекты усадебно-парковой культуры		Этно-экологическая тропа «Голубые озера»

Станіслаў Хамінскі
Станіслав Хоминский

вёсак, якая з 1919 г. стала дзяржаўнай установай. Хамінскія займаліся таксама напісаннем літаратурных прац, вершаў, гістарычных нарысаў і публіцыстычных артыкулаў, вялі дзённікі, перакладалі сусветную класіку на польскую мову.

Апошнім гаспадаром Альшэва стаў Людвік Аляксандравіч Хамінскі (1890–1958 гг.) – выдавец, журналіст, пісьменнік, селекцыянер, паліглот. У 1929–1930 гг. ён вырашыў заняцца развядзеннем рыбы. Для гэтага па праекце інжынера Шэмета былі выкапаны сажалкі, якія праіснавалі да 1980 г. Зараз засталіся толькі 2 самыя буйныя з іх: Сцежліца і Амежа (не выкарыстоўваюцца).

Гаспадары пакінулі сядзібу ў 1939 г., пасля чаго Альшэва прыйшло ў заняпад.

Усады ў Ольшево заснаваў у 1680 г. Людвік Якуб Хоминский, калі згорэў яго родовой усадебны дом у Бакштах (дэревня неподалеку). Усадебно-паркавы комплекс уключаў хазяйскі дом (сохранились фрагменты) з пад'ездной дарогой, флігель, хазяйствены двор з пабудовамі, тэрасны парк на плошчы 10 га, сад, а таксама сістэму прудов. Пры ўездзе стояла трохметровая ўездная брама. «Изюминками» комплекса былі оранжэрея, паркавы лабірынт, сонечныя часы і лодочная прыстань.

Парк пры усадзебе яўляецца помнікам садова-паркавага мастацтва Беларусі, усе 5 тэрас і сёння добра ўгадваюцца. Сохранившейся аллеей з чаредуючых ліп і явораў больш за 200 лет. Яшчэ адна асаблівасць парка ў тым, што тут прыжыліся і растуць у дзікай прыродзе рэдкія расліны – лесной тюльпан і венерын башмачок, якія завезены Хоминскими як дэкаратыўныя кветы.

У канцы XIX – пач. XX в. Ольшево – гэта перадавое ў тэхнічным плане хазяйства. Тут працавалі два завод (вапняковы і кірпічны), смолакурня, пекарня, меляніца. З тутэйшага па р. Страча плотамі сплаўлялі лес і піломатэрыялы ўплоть да Балтыкі. У 1800 г. была збудавана гідраэлектрастанцыя, в

Панскія рыбагаспадарчыя пруды
Панские рыбохозяйственные пруды

Рэшткі лядоўні і гаспадарчых пабудов / Фрагменты ледовни и хозяйственных построек

Сядзібны парк
Усадебный парк

Лясныя тюльпаны і венерыныя чаравічкі, якія захаваліся ў парку
Сохранившиеся в парке лесные тюльпаны и венерыны башмачки

1890 г. – атрымана паравая машына, збудаваныя дзве каменныя конюшні, кірпічны амбар, бычак, хранилище для корнеплодов, гумно, дом огорожника, шесть домов для батраков, дача. Ад крыніцы да дому быў проложен водопровод з ручным насосом, існаваў водопровод і к спиртзаводу.

Ольшевская конейня – адно з найстарэйшых коневодчых хазяйстваў Беларусі (дажэ ў савецкае час з гэтай конезавод быў цэнтрам па развядзенню беларускай упряжанай пароды коняў).

У 1905 г. Хоминский за свае сродкі адкрыў у Ольшево для дзяцей вясельна-дэравыня бясплатную пачатковую школу, якая з 1919 г. стала дзяржаўным установам. Хоминские таксама займаліся напісаннем літаратурных твораў, вершаў, гістарычных апрацаў і публіцыстычных артыкулаў, вялі дзённікі, пераводзілі сусветную класіку на польскі мову.

На апошнім хазяіна Ольшево быў Людвік Аляксандравіч Хоминский (1890–1958) – выдавец, журналіст, пісьменнік, селекцыянер, паліглот. У 1929–1930 гг. ён вырашыў заняцца развядзеннем рыбы. Для гэтага па праекце інжынера Шэмета былі выкапаны пруды, якія функцыянавалі да 1980 г. Тэпер засталася толькі 2 самых буйных з іх: Сцежліца і Амежа (не існуюць).

Хазяіны пакінулі усадзебу ў 1939 г., пасля чаго Ольшево прыйшло ў заняпад.

БАКШТЫ

i

Першае ўзгадванне — 1420 г. як маёнтка Бакшты, пазней фальварак.
Пачатак XX ст. — у 1904 г. на хутары Бакшты налічвалася 7 жыхароў, тут знаходзіліся школа граматы, фальварак маёнтка Альшэва, меліся дом парабкаў, гумно, свіран, жывёльны двор.
Наш час — аграгарадок, 25 жыхароў, маецца жывёлагадоўчая ферма.

Назва маёнтка Бакшты ўтварылася ад балцкага тэрміна «бакшта» са значэннем «вежа» — высокае абарончае і сігнальнае збудаванне.

Пасля пажару ў 1680 г., калі Хамінскія перанеслі рэзідэнцыю ў Альшэва, Бакшты сталі фальваркам. На падмурку былога палаца збудавалі вялікі дом для парабкаў. Да нашых дзён у Бакштах захаваўся двухпавярховы свіран, які выкарыстоўваўся для захавання ўраджаю. Свіран змураваны з вялікіх шчапальных камянёў, якія вельмі шчыльна ўкладзены амаль без звязкі, а вуглы — з чырвонай цэглы мясцовай вытворчасці. З гаспадарчых пабудов захаваўся мураваны кароўнік, таксама зроблены з чырвонай цэглы, гумно з пандусам, стаў, а таксама — прысады (часткова) і адзінаквыя дрэвы былой алеі.

Паміж вёскамі Бакшты і Альшэва абাপал дарогі расце магутнае дрэва — Веймутава хвоя — экзэмпляр з батанічнай калекцыі Хамінскіх. Мяркуецца, што яна пасаджана ў 1680-я гады, калі Людвік Хамінскі, пераносячы сваю рэзідэнцыю з Бакштаў у Альшэва, добраўпарадкаваў і абсадыў палісадай дарогу. Выходзіць, дрэву каля 330 год.

54°56,09' с.ш., 26°23,03' в.д.

Веймутава хвоя — дрэва з батанічнай калекцыі Хамінскіх
 Веймутава сосна — дрэва з батанічнай калекцыі Хамінскіх

Гумно і гаспадарчыя пабудовы (канец XIX — пач. XX стст.)
 Гумно і хазяйственыя пабудовы (канец XIX — пач. XX вв.)

Свіран (канец XIX — пач. XX стст.), пабудова з каменю і чырвонай цэглы, выкарыстоўвалася для захавання ўраджаю
 Амбар (канец XIX — пач. XX вв.), пабудова з каменю і чырвонай цэглы, выкарыстоўвалася для захавання ўраджаю

Назва помесьця Бакшты ўтварылася ад балцкага тэрміна «бакшта», са значэннем «бакшта» — высокае абарончае і сігнальнае збудаванне.

Пасля пажару ў 1680 год, калі Хамінскія перанеслі рэзідэнцыю ў Ольшэва, Бакшты сталі фальваркам. На фундаменце быўшага дома пабудавалі дом для батракаў. Да нашых дзён у Бакштах сохранился двухэтажный амбар (использовался для хранения урожая), возведенный из больших расщепленных камней, которые очень плотно сложены (почти без связки), а углы — из красного кирпича местного производства. Из хозяйственных построек сохранились каменный коровник, гумно с пандусом, пруд, а также посадки (частично) и одиночные деревья бывшей аллеи.

План-схема рэзідэнцыі
 Л.Я. Хамінскага. Бакшты ўпершыню
 ўпамінаюцца ў 1420 годзе

1 — мураваны свіран	5 — флігель
2 — гумно	6 — сажалка
3 — кароўнік	7 — плаціна
4 — палац	

Бакшта
 Бакшта

Гістарычная замалёўка

У XI—XII стагоддзях у Нальшчанскім княстве асноўнымі шляхамі зносіны былі рэкі, у тым ліку і рака Страча. У Бакштах на левым беразе ракі Страчы ўзвялі ўмацаваную драўляную пабудову — стажар. Пазней на месцы стажара збудавалі каменнае сігнальнае збудаванне — бакшту.

i

КАМАРОВА,

да 1966 г. — асобныя вёскі Камарова і Куцькі

Першае ўзгадванне — з 1330 г. як маёнтак Гаштольдаў.**Пачатак XX ст.** — у 1904 г. у маёнтку Камароўшчызна налічвалася 15 жыхароў, працавалі вінакурны завод і вадзяны млын.**Наш час** — аграгарадок, каля 450 жыхароў, дзейнічаюць школа, сельска-гаспадарчы ліцэй, рамонтныя майстэрні, крамы, пякарня, аддзяленні сувязі і банка, грамадскі цэнтр развіцця сельскага прадпрымальніцтва.Герб Ліс
Герб ЛісСядзіба
Усадебный дом

54°56,11' с.ш., 26°41,24' в.д.

Каменная брама — галоўны ўезд на сядзібу
Каменная брама — главны везд на усадьбу

Пачынаючы з 1330 г. Камаровам валодалі 10 радоў: Гаштольды, кароль Жыгімонт Аугуст, Катлы, Радзівілы, Комары (далі назву сядзібе), Козел-Паклёўскія, Хамінскія, Барткевічы, Беніслаўскія, Пашкевіч-Талаконьскія і апошнія ўладары — Старжынскія. Тут знаходзіцца сядзібна-паркавы комплекс — помнік архітэктуры, які найбольш поўна захавася ў рэгіёне.

Канчатковы выгляд сядзібы фармаваўся ў пач. XX ст. пры Хамінскіх. На сённяшні момант захаваліся сядзібны дом, флігелі, гаспадарчыя будынкі, пейзажны парк з дзвюма сажалкамі (паміж імі раней быў млын).

Паркавая аляя і верхняя сажалка / Парковая аллея и верхний пруд

Сядзібна-паркавы комплекс:
пабудовы, парк, ставы
(пач. XX ст.)Усадебно-парковый комплекс:
постройки, парк, пруды
(нач. XX в.)Дом для парабакі
Дом для слуг

Афіцыя і Рэкрэацыя / Здания флигеля и рекреации

Каменная брама з дзвюх цыліндрычных калон з шарамі на цэнтральнай плошчы — галоўны ўваход на тэрыторыю сядзібы, раней стаяла пры ўездзе ў Альшэўскі парк. Зроблена ў 1904 г. з часткі валуна «Альшэўскі», другая падова якога зараз знаходзіцца ва ўрочышчы Таўкунец. Каля ўваходных варот размешчаны свіран з буйнога бутавага каменю (пач. XIX ст.). Камяніца, што поруч, служыла для захоўвання мукі, круп, а склеп-лядоўня — для мяса і рыбы.

Сядзібны дом ў стылі «мадэрн» — мураваны, аднапавярховы. Бакавы фасад мае адкрытую тэрасу з ажурнай кованай агароджай, на якой змешчана манерама «MS» (Марыя Старжынская). Перад сядзібным домам размешчаны два аднолькавыя будынкі: афіцына (дом адпачынку) і рэкрэацыя (дом вольнага часу). У афіцыні меліся пакоі для адпачынку, а ў будынку рэкрэацыі — гімнастычная і танцавальная залы, тэнісны корт, бильярдная, буфет, захоўваўся спортінвентар. Пасля рэканструкцыі ў ім размяшчаюцца класныя пакоі агульнаадукацыйнай школы і кабінеты вытворчага навучання ліцэя.

У будынку былога свінарніка (П-падобны будынак на плошчы) сёння размешчаны банк і «Цэнтр развіцця сельскага прадпрымальніцтва «Камарова», які распрацоўвае і прапагандуе экалага-эканамічныя праекты і выкарыстанне альтэрнатыўнай энергетыкі ў сельскай мясцовасці (міні-ГЭС, фотазлектрычная ўстаноўка). У іншых гаспадарчых будынках змяшчаюцца крама, пошта, механізатарскія склады.

Добра захавася пейзажны парк, які быў закладзены ў XVIII ст. на паўднёвым схіле ніжняй тэрасы. У дрэвастоі больш за 25 відаў, узрост старэйшых дрэў каля 300 год. Парк з'яўляецца помнікам прыроды мясцовага значэння.

Камора
Здания бывших складовФота-энергетычныя установы
Фото-энергетические установки

С 1330 г. усадыбой Комарово владели 10 родов: Гаштольды, король Сигизмунд Август, Котлы, Радзивиллы, Комары (дали название усадьбе), Козел-Поклевские, Хоминские, Борткевичи, Бениславские, Пашкевич-Толоконские и последние владельцы — Старжинские. Здесь находится наиболее полно сохранившийся в регионе усадебно-парковый комплекс — памятник архитектуры.

Окончательный вид усадьбы сформировался в нач. XX в. при Хоминских. До настоящего времени сохранились усадебный дом, флигели, хозяйственные постройки, пейзажный парк с 2 прудами (между ними раньше была мельница).

Каменные ворота из двух цилиндрических колонн с шарами на центральной площади — главный вход на территорию усадьбы, прежде они стояли при въезде в Ольшевский парк. Колонны высечены в 1904 г. из части валуна «Ольшевский», вторая половина которого находится на берегу р. Страчи в урочище Толкунец. Около входных ворот расположен амбар из крупного бутового камня (нач. XIX в.). Здание рядом служило для хранения муки, круп, а погреб-холодильник — для мяса и рыбы.

Офісны будынак (былы панскі свінарнік)
Офисное здание (бывший панский свинарник)

Помнік драўлянага дойлідства. Старая школа ў в. Куцкі

У сярэдзіне вёскі захаваўся будынак старой драўлянай школы, узведзены ў 1935 годзе, які з'яўляецца помнікам архітэктуры, узорам школьнага драўлянага дойлідства ў нашым раёне пачатку XX стагоддзя. Жылая частка аддзялялася ад школы супрацьпажарным брандмурам. Брандмур (ад нямецкага Brandmauer: Brand — пажаж і mauer — мур) прызначаны для раздзялення сумежных памішканняў аднаго будынка або двух сумежных будынкаў з мэтай перашкодзіць распаўсюджванню пажажу.

Каштоўнасць школьнага брандмура ў тым, што на Мядзельшчыне падобныя больш нідзе не захаваліся. У брандмур умураваны гвадзічны знак рэпер, які паказвае размяшчэнне школы на вышыні 240 метраў над узроўнем Балтыйскага мора. Ахоўваецца законам.

Камарова – вёска пад дзесяццю гербамі

Гістарычная замалёўка

Кафэ «Вітраж» / Кафе «Витраж»

Усадебный дом в стиле модерн — каменный, одноэтажный. На боковом фасаде имеется открытая терраса с ажурной кованой оградой, на которой помещена монограмма «MS» (Мария Старжинская). Перед домом расположено два одинаковых здания: флигель (дом отдыха) и рекреация (дом досуга). Во флигеле имелись комнаты для отдыха, а в здании рекреации — гимнастический и танцевальный залы, теннисный корт, бильярдная, буфет, хранился спортивный инвентарь. После реконструкции в зданиях располагаются классные комнаты общеобразовательной школы и кабинеты производственного обучения лицея.

В здании бывшего свинарника (П-образное строение на площади) сегодня расположены банк и «Центр развития сельского предпринимательства «Комарово», который разрабатывает и пропагандирует эколого-экономические проекты и использование альтернативной энергетики в сельской местности (мини-ГЭС, фотоэлектрическая установка). В других хозяйственных зданиях размещаются магазин, почта, механизаторские склады.

Хорошо сохранился пейзажный парк, который был заложен в XVIII в. на южном склоне нижней террасы. В древостое более 25 видов, возраст старших деревьев около 300 лет. Парк является памятником природы местного значения.

Помнік загінуўшым у Вялікай Айчыннай вайне
Обелиск в память о погибших во время Великой Отечественной войны

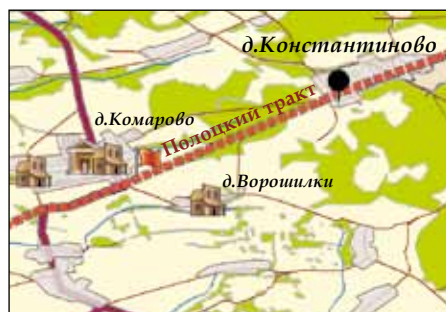
КАНСТАНЦІНАВА,

да 1793 г. – Слабада

i

Першае ўзгадванне – пач. XVIII як маёнтак Слабада Ашмянскага павета.
Пачатак XX ст. – у 1904 г. на месцы вёскі фальварак (4 жыхары) і мястэчка (167 жыхароў) – уладанне Старжынскіх. Тут знаходзіліся народнае вучылішча, казённая вінная крама, карчма, паштовая станцыя і інш. З 1915 па 1961 гг. дзейнічала вузкакалейка Купа–Свянцаны і з 1915 па 1925 – шырокі тор Шаметава–Берлін.

Наш час – колькасць насельніцтва – 191 жыхар, вёска, жывёлагадоўчая ферма, лясніцтва, фельдшэрска-акушэрскі пункт, база адпачынку «Лясная паляна».

Канстанцін
Хамінскі
Константин
Хоминский

54°56,11' с.ш., 26°41,24' в.д.

Касцёл Маці Божай (1986 г.)
Костел Божьей Матери (1896 г.)

Слабада сфарміравалася як тыповае мястэчка пры Полацкім тракце. У 1793 г. тут была створана парафія, якую па імю фундатары тутэйшага касцёла Канстанціна Хамінскага пасля яго смерці назвалі Канстанцінаўскай. Слабаду перайменавалі ў мястэчка Канстанцінава. У 1896 г. было завершана будаўніцтва замест дрэўлянага – новага – каменнага касцёла Божай Маці. Храм

Разьбар з в. Канстанцінава
Резчик из д. Константиново

выкананы ў стылі класіцызму, на галоўным алтары змяшчаецца копія абраза Божай Маці Снежнай.

У Канстанцінаве ў XVII–XIX стст. дзейнічалі паштовая станцыя (бліжэйшыя былі ў Свіры і Швакштах), ямскія службы і каморы (мытні), дзе бралі падаткі з тавараў, 4 пашталёны. Тут канцэнтравалася ваенная, гандлёвая, дыпламатычная дзейнасць, пры неабходнасці выдзяляліся экіпажы для перавозкі дыпламатаў з Масквы ў Варшаву і наадварот, забяспечваліся харчаванне і начлег. Падарожнік мог падкаваць каня, замяніць кола, адрамантаваць альбо набыць вупраж. У асобай канторцы адбываўся абмен карэспандэнцыі. Магнаты спыняліся ў паштовых дамах, астатнім – прытулкам служыла карчма. Са з'яўленнем вузкакалейкі пошту пачалі развозіць цягніком.

Чыгуначная станцыя Канстанцінава змяшчалася напрыкнацы вёскі (зараз засталіся складскія будынкі). Асноўным яе прызначэннем з пачатку з'яўлення чыгункі (1915 г., вузкакалейка і шырокакалейная) было забеспячэнне патрэб германскай арміі на фронце, пасля вайны – пасажырскі рух у бок Кабыльніка і возера Нарач і адтуль.

На Канстанцінаўскіх могілках захаваўся маўзалеі пані Ліліі Хамінскай і шасці яе маленькіх памерлых дзяцей; на паўночна-заходняй частцы пагоста змяшчаюцца магілы нямецкіх салдат часоў Першай сусветнай вайны.

Абраз Маці Божай Снежнай / Икона Божьей Матери Снежной

Вёска Варашылкі непадалёк ад Канстанцінава, нібыта схавана ад часу. Усё ў ёй нагадвае былыя часы. Тут захаваліся брукаваная цэнтральная вуліца, тыповыя драўляныя пабудовы пачатку XIX ст. Гэта своеасаблівы мемарыял традыцыйнай архітэктуры Паазер'я, дзе вяночныя двары замкнутага тыпу былі зручнымі сярод перасечанага ландшафту і невялікіх лапіках прыдатнай для ворыва зямлі. У такім двары чалавек адчуваў сябе ўтульна, быў схаваны ад ветру і завірухі, ды і ад ліхога вока была надзейная засцярога. Цікава, таксама выклікаюць аўтэнтычна апрацоўка фронтонаў і мацаванне бярвенняў хат. Найбольш даўні двор Бірчы быў перавезены ў Беларускі нацыянальны музей архітэктуры і побыту «Строчыцы» – як узор драўлянага народнага дойлідства.

Гістарычная замалёўка

Аўтэнтычная забудова в. Варашылкі
Аўтэнтычная застройка д. Ворошилкі

Пошта
Почта

Касцёл-лазарэт, 1916 г.
Костел-лазарет, 1916 г.

Гумно
Гумно

Слобода сформавалася як тыпічнае месечко пры Полоцком тракце. В 1793 г. была створана парафія, якую, па імені спонсара будавання збудаванага кастела Канстанціна Хомінскага, пасля яго смерці называлі Канстанціновскай. Слободку перайменавалі ў село Канстанцінава. В 1896 г. было завершана будавання новага – каменнага – кастела Божьей Матэры. Храм выканан у стылі класіцызму, на гл. алтэры размяшчаўся копія іконы Божьей Матэры Снежнай.

В Канстанцінава ў XVII–XIX вв. дзействала поштовая станцыя (бліжэйшыя былі ў Свіры і Швакштах), комплекс хазяйсвенных і подсобных помеще-

Збудаванні складоў былой чыгуначнай станцыі
Строения складов бывшей железнодорожной станции

Паравоз «кукушка»
Паровоз «кукушка»

ний, ямщицкие службы и таможни, где собирали налоги с товаров, работали 4 почтальона. Здесь концентрировались военная, торговая и дипломатическая деятельность, выделялись экипажи для перевозки дипломатов из Москвы в Варшаву и обратно, обеспечивались им еда и ночлег. Проезжавший путешественник мог подковать коня, заменить колесо, отремонтировать или приобрести упряжь. В отдельной конторе происходил обмен корреспонденции. Магнаты останавливались в почтовых домах, остальным – убежищем служил трактир. С появлением узкоколейки почту начали развозить поездом.

Железнодорожная станция Константиново находилась в конце деревни (сейчас остались здания складов). Основным ее назначением с начала появления железной дороги (1915 г., узкоколейка и ширококолейная) было обеспечение нужд германской армии на фронте, после войны – пассажирское движение в сторону Кобыльникова и озера Нарочь и в обратном направлении.

На Константиновском кладбище сохранился мавзолей пани Лилии Хоминской и шестерых ее малолетних детей; в северо-западной части погоста расположены могилы немецких солдат со времен Первой мировой войны.

Пахаванні дзяцей Хамінскіх
Захоронения детей Хоминских

Пахаванне французскіх валанцёраў
Могила французских волонтеров

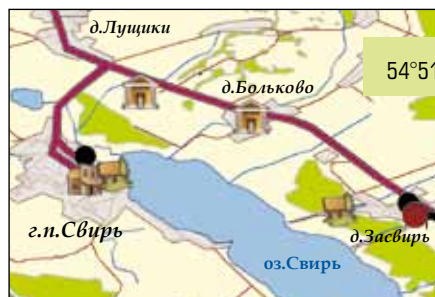
Пахаванні салдат Першай
сусветнай вайны
Захоронения солдат Первой
мировой войны

СВІР

i

Першае ўзгадванне – XIII ст., як сярэднявковы замак князя Даўмонта.
Пачатак XX ст. – у мястэчку Свір налічвалася 2556 жыхароў, тут знаходзіліся вадзяны млын, бровар, суконная вытворчасць, пошта-тэлеграф, народнае вучылішча, гмінная ўправа, касцёл, царква, гарадскі суд, лярарня, аптэка, паліцэйскі ўчастак, спіртавышчальная вытворчасць.

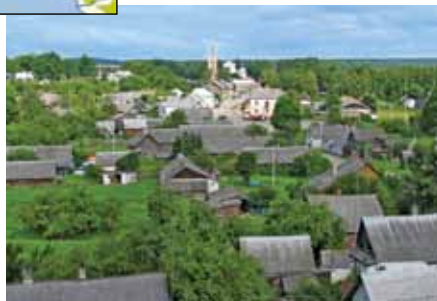
Наш час – гарадскі пасёлак, цэнтр сельскага савета, каля 1100 жыхароў, развітая сацыяльная інфраструктура, гасцініца, сельскагаспадарчае прадпрыемства.

54°51,28' с.ш., 26°23,74' в.д.

Від на пасёлак Свір
Вид на поселок Свири

Свірчына ўваходзіла ў склад Налышчанскага княства, цэнтр якога знаходзіўся ў Крэве. Князь Даўмонт перанёс цэнтр у мястэчка Свір, якое размяшчалася ў даволі зручным у стратэгічных адносінах месцы, абгароджаным воднымі аб'ектамі. У 1250 г. на Свірскай гары (высокая гара ў цэнтры пасёлка) Даўмонт збудаваў замак-крэпасць памерам 30 на 40 м, абнесены кальцавым трохмятровым валам (рэшткі вала захаваліся). У паганскія часы на гэтым месцы знаходзілася «капішча Перуна», раней было гарадзішча штыравой керамікі. Вялікі князь ВКЛ і кароль польскі Стэфан Баторый ў час свайго побыту ў Свіры з гэтай гары 30 чэрвеня 1579 г. прымаў парад радзівілаўскага войска –

Касцёл Святога Мікалая і зван
Костел Святого Николая и колокол

Абраз з выявай князя
Даўмонта
Икона с
ликом князя
Довмонта

Герб Свіры
Герб Свири

Свірскае гарадзішча (замкавая гара)
Сви́рское городи́ще (замковая гора)

Замак у Свіры
Замок в Свири

Стараабрадцы
у Свіры
Старообрядцы
из Свири

Стараверская
царква
Старообрядческая
церковь

Праваслаўная царква
Православная церковь

Гістарычная замалёўка

У старажытным Мюнхенскім летанісе згадваецца племя свіранаў (zvireanī), а мясцовасць, дзе размяшчалася гэта племя, значыцца пад імем Налышчанскай зямлі. Гісторык Шафарык сцвярджае, што ў IX ст. «па Свір'і» было 325 гарадоў. Гарадамі ў той час называлі ўмацаваныя паселішчы. Свір стала апошняй сталіцай Налышчанскага княства. Непадалёк ад Свіры ў в. Лушчыкі змяшчаўся адзін з маёнткаў князёў Свірскіх. Сядзіба займае плошчу каля 4 га. Захаваліся мураваны сядзібны дом у стылі мадэрн, пабудаваны ў пачатку XX ст., паркавая алея. Разам з будынку месціцца псіханеўралагічны дом-інтэрнат.

Тыповая забудова / Типичная застройка

Будынак былой гміны
Здание бывшей гминыБудынак яўрэйскай лаўкі
Здание еврейской лавки

Будынак былой асторыі / Здание бывшей астории

Будынак сiнагогі (не існуе) / Синагога (не существует)

яна была штучна ўзвышана для гэтай падзеі. Зараз гара з'яўляецца гісторыка-культурным помнікам, паяе падножжа ўсталяваны абеліскі воінам і партызанам Вялікай Айчыннай вайны.

Цікавасць уяўляе тыповая забудова Свіры. Захаваліся мястэчковая гандлёвая плошча на скрыжаванні дарог, будынкі гміны, асторыі, былой яўрэйскай крамы. Мясцічковае насельніцтва было шматканфесійным — побач стагоддзямі ўжываліся касцёл, праваслаўная і стараверская царквы, сiнагога (сёння не існуе).

Касцёл Святога Мікалая (пабудаваны ў 1653 г.), помнік архітэктуры эклектыкі з элементамі розных стыляў, неаднойчы перабудоўваўся. У 2002 г. былі адноўлены па старой схеме тры барочныя алтары, выразаныя з дрэва. Свірскі абраз Святога Мікалая (канец XVII ст.) з выявай князя Даўмонта, зараз знаходзіцца ў Музеі старажытнабеларускай культуры НАН Беларусі. Шаснаццацігаласавы арган праектаваўся спецыяльна для Свірскага касцёла з улікам памеру будынка, месца ўстаноўкі і акустыкі, па гукавым аб'ёме ён адпавядае сімфанічнаму аркестру. На касцельным двары стаіць вялікі зван вагой 900 кг, адліты ў 1701 годзе. Поруч з касцёлам узвышаецца чатырох'ярусная вежа-званіца.

У XVII ст. стараверы на ўскрайку мястэчка збудавалі драўляную царкву Успення Багародзіцы. У пачатку XX ст. будынак царквы згарэў, а ў 1920 г. на яго месцы ўзвялі новы — з драўлянага бруса; ён з'яўляецца помнікам народнага драўлянага дойлідства.

Старыя яўрэйскія могілкі
Старое еврейское кладбище

Свирщина входила в состав Нальщанского княжества, центр которого находился в Крево. Князь Довмонт перенес столицу в местечко Свирь, которое выгодно располагалось в стратегическом отношении и было окружено водными объектами. В 1250 г. на Свирской горе Довмонт построил замок-крепость размером 30 на 40 м, обнесённый кольцевым трехметровым валом (остатки вала сохранились). В языческие времена на этом месте находилось «капище Перуна», ранее было городище штриховой керамики. Великий князь ВКЛ и король польский Стефан Баторий во время своего пребывания в Свири с этой горы 30 июня 1579 г. принимал парад радзивилловских рот, холм был искусственно возвышен ради этого события. Сейчас гора является историко-культурной ценностью, у ее подножия установлен обелиск воинам и партизанам Великой Отечественной войны.

Интересна типичная местечковая застройка Свири: сохранились торговая площадь, здания гмины, астории, бывшего еврейского магазина. Местное население было многоконфессиональным — веками принимали верующих костел, православная и старообрядческая церкви, синагога (сегодня не существует).

Костел Святого Николая (построен в 1653 г.) — памятник архитектуры эклектики, с элементами разных стилей, неоднократно реконструировался. В 2002 г. были восстановлены по старой схеме три барочных алтаря, вырезанных из дерева. Свирская Икона Святого Николая (конец XVII в.), с изображенным на ней князем Довмонтом, сейчас находится в Музее древнебелорусской культуры НАН Беларуси. Шестнадцатиголосовой орган проектировался специально для Свирского костела с учетом размера здания, места установки и акустики; по звучанию он не уступает симфоническому оркестру. На костельном дворе стоит большой колокол весом 900 кг, отлитый в 1701 г. Рядом с костелом возвышается чатырох'ярусная колокольня.

На берегу озера в XVII в. староверы возвели деревянную церковь Успения Богородицы. В нач. XX в. церковь сгорела и в 1920 г. на ее месте построили новую; это здание является памятником народного деревянного зодчества.

Сядзіба пач. XX ст., в. Лушчыкі, зараз псіханеўралагічны дом-інтэрнат
Усады пач. XX века, д. Лушчики, сейчас психоневрологический дом-интернат

БОЛЬКАВА

i

Першае ўзгадванне – 1840 г. як маёнтка князёў Свірскіх.

Пачатак XX ст. – у 1904 г. у маёнтку налічваўся 41 жыхар, тут з 1840 па 1913 гады працавала вінакурнае прадпрыемства, з 1913 г. – спірт-завод, была паравая машына, сядзібныя пабудовы, парк, ставы, вадзяны млын.

Наш час – вёска, каля 60 жыхароў, маюцца гаспадарчыя пабудовы.

54°50,59' с.ш., 26°27,74' в.д.

Будынак былога спіртзавода, цяпер завод кармавых дрожджаў
Здание бывшего спиртзавода, ныне завод кормовых дрожжей

Заклалі сядзібу князі Свірскія, але сучасны выгляд яна атрымала пры Бішэўскіх. Яе назва паходзіць ад імя гаспадара – князя Баляслава (Большкі). Сёння захаваўся цікавы падмурак сядзібнага дома, у які ўмураваны 4 жорнавыя камяні. На тэрыторыі сядзібы захаваліся тры будынкі з чырвонай цэглы: былы спіртзавод, спіртасховішча, кацельня. Спіртзавод з'яўляецца помнікам прамысловага будаўніцтва. Побач захаваліся будынак склада з чырвонай цэглы на падмурку з каменю (вырашаны ў простых формах) і драўляны свiран. Часткова захаваўся пейзажны парк з групамі вязаў, клёнаў, лістоўніцы, а таксама стаў.

Сядзібны стаў / Усадебный пруд

Падмурак сядзібнага дома
Фундамент усадебного дома

Заложили усадьбу князя Свирские, но современный вид она приобрела при Бишевских. Ее название происходит от имени хозяина – князя Болеслава (Больки). Сегодня сохранился изначальный фундамент усадебного дома, в который вмуровано 4 жерновых камня. На территории усадьбы сохранилось три здания из красного кирпича: спиртзавод, спиртохранилище, котельная. Спиртзавод – памятник промышленного строительства. Рядом сохранились здание склада из красного кирпича в простых формах на фундаменте из камня и деревянный амбар. Частично сохранился пейзажный парк с группами вязов, кленов, липов, а также пруд.

Рэшткі парку і сажалак
Фрагменты парка и прудов

Гістарычная замалёўка

Пра палац у Бoлькаве маюцца згадкі Габрыелі Пузыні: «Бoлькаўскі дом быў цудоўным! Белы, вясёлы, з чырвоным дахам і зялёнымі жалюзіямі, стаяў на гары і панаваў над разлеглай ваколіцай, возерам Свiр і двума мураванымі касцёламі ў Свiры і Засвiры».

ЗАСВІР

i

Першае ўзгадванне — 1701 г. з заснаваннем манастыра кармялітаў; з 1860 г. Засвір — мястэчка.

Пачатак XX ст. — у 1907 г. ў вёсцы Засвір налічвалася 140 жыхароў, тут знаходзіліся касцёл (царква), карчма, народнае вучылішча.

Наш час — вёска, каля 70 жыхароў, маюцца крамы, клуб, бібліятэка.

54°50,59' с.ш., 26°27,74' в.д.

У 1701 г. фундатары Зяновічы заснавалі ў Засвіры манастыр кармялітаў, у якім спачатку было 19 манахаў-мужчын. Праз 13 год пабудавалі Троіцкі касцёл у стылі «сармацкага барока»: прыземісты, ваяўнічы, масіўны храм. Да касцёла прымыкаў аднапавярховы будынак манастыра (значна разбураны), які ўтвараў замкнуты ўнутраны дворык. У наваколлі быў агароджаны парк, сажалкі, людковы дом (часткова захаваліся). Пасля паўстання 1863 г. царскія ўлады манастыр скасавалі, а ў будынках змяшчаліся народнае вучылішча (з 1885 г.), царкоўна-прыходская школа (з 1897 г.). Зараз касцёл адноўлены і дзейнічае. Перад касцёлам захаваліся капліца-«косціца», вежа-званіца і невялікая мураваная брама.

За касцёлам размешчана пахаванне нямецкіх салдат Першай сусветнай вайны. За 2,5 км на паўднёвы захад археолагамі выяўлена паселішча пачатку 2-га тысячагоддзя н. э., за 1,5 км на захад — селішча X ст. (знойдзены домніцы для плаўлення жалеза з балотнай руды), а амаль побач — комплекс балцкіх пахаванняў — курганоў VI–XII стст.

Селішча X ст. н.э.
Селище X в. н.э.

Воінскае пахаванне часоў Першай сусветнай вайны (нямецкае)
Воинское захоронение времен Первой мировой войны (немецкое)

Дом людовы
Дом людовой

Каплічка
Часовня

Троіцкі касцёл (1713 г.) і рэшткі комплексу манастыра кармялітаў (1701 г.).
Троицкий костел (1713 г.) и остатки монастырского комплекса кармелитов (1701 г.).

В 1701 г. Зеновичи основали в Засвири монастырь кармелитов, в котором первоначально было 19 монахов-мужчин. Через 13 лет построили Троицкий костел в стиле «сарматского барокко»: приземистый, воинственный, массивный храм. К костелу примыкало одноэтажное здание монастыря (значительно разрушено), образующее замкнутый внутренний дворик. В окрестностях был огороженный парк, пруды, дом для прислуги (частично сохранился). После восстания 1863 г. царские власти монастырь упразднили, а в зданиях размещались народное училище (с 1885 г.), церковно-приходская школа (с 1897 г.). Сейчас костел восстановлен и действует. Перед костелом сохранились часовня, колокольня и каменная брама.

За костелом находится захоронение немецких солдат Первой мировой войны. В 2,5 км на юго-запад археологами обнаружено поселение нач. 2 тысячелетия н. э., за 1,5 км на запад — городище X в. (найжены домницы для плавления железа из болотной руды), а в трехстах метрах — комплекс балтских захоронений — курганов VI–XII вв.

Гістарычная замалёўка

Пачынаючы з 1920 года на працягу шасці гадоў у Засвірскім касцёле працаваў святаром пэзт, драматург, філосаф, публіцыст Канстанцін Мацвеевіч Стаповіч (літаратурны псеўданім — Казімір Сваяк). Тут ён напісаў даследаванне «З гісторыі Свірскага касцёла». У 2010 г. выйшла яго кніга «Казімір Сваяк. Выбраныя творы», з нагоды 120-годдзя са дня нараджэння ў Засвірскім касцёле ўстаноўлена памятная дошка.

ШЭМЕТАВА

сядзібна-паркавы комплекс

Першае ўзгадванне – XV ст., вядома як Шэметаўская сядзіба.

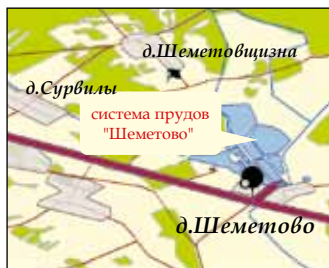
Пачатак XX ст. – у 1904 г. у маёнтку налічвалася 103 жыхары, тут знаходзіліся цагельня, вадзяны млын, алейня, кузня, лядоўня, вядлярня, дзейнічала авансава-крэдытная суполка.

Наш час – дзейнічае касцёл, захаваліся плябанія, званіца, фрагменты гаспадарчых сядзібных пабудов; рэканструявана і дзейнічае сістэма рыбагаспадарчых сажалак, інвестпярэаўка з мэтай аднаўлення сядзібнага комплексу.

Рэшткі сядзібы (засталіся рэшткі гаспадарчых пабудов)
Фрагменты усадыбы (сохранились остатки хозяйственных построек)

54°56,11' с.ш., 26°41,24' в.д.

Рэшткі будынка бровара
Фрагменты збудавання
спіртзавода

Дзеючы касцёл
Действующий костел

Шэметаўская сядзіба вядома з XVI ст., адна з самых старажытных сядзіб на тэрыторыі Беларусі, назва якой пайшла ад прозвішча першых гаспадароў рода Шэмет, гэта складаны комплекс сузалежных архітэктурных і прыродных элементаў. За сваю гісторыю сядзіба змяніла шмат уладальнікаў, апошнімі (амаль паўтара стагоддзя – да 1942 г.) былі Скірмунты, пры якіх адбылася значная яе перабудова.

На двухкіламетровай адлегласці ад сядзібы знаходзілася мястэчка Шэметава (зараз – вёска), злучаныя паміж сабой пад'язной алейя (захавалася),

Палац (зараз не існуе) / Усадебный дом (не существует)

пракладзенай паміж ставамі, якія займалі плошчу прыкладна 190 га (100 га захавалася).

Гэтая сістэма штучных сажалак – самая вялікая ў Беларусі сярод пабудаваных у XVIII ст. У цяперашні час – гэта рыбагаспадарчы, яго прызначэнне галоўным чынам – вырошчванне моладзі рыб для зарыблення вадаёмаў Нацыянальнага парка «Нарачанскі».

Для шэметаўскай сядзібы характэрна абасабленне палаца і гаспадарчага двара. З усіх пабудов на тэрыторыі сядзібы захаваліся мураваны касцёл, плябанія, гаспадарчыя будынкі (свіран, кузня, бровар), узведзеныя з чырванай цэглы і бутавога каменю. Вылучаецца будынак бровара з двух'ярусным рызалітам і трохвугольным шчытом і дэкараванымі аркамі на галоўным фасадзе. Сядзібны дом (не захаваны) быў пабудаваны з лістоўніцы. Перад домам цягнуўся вялікі газон, абсаджаны стрыжанымі дэкаратыўнымі дрэвамі (лабірынт), пейзажны парк (20 га, захаваны часткова).

Касцёл Божай Маці Нястомнай Дапамогі – храм у стылі класіцызму пабудовы канца XVIII ст. Уражваюць сваёй прыгажосцю вітражы з амаль аб'ёмнымі выявамі святых шэметаўскага касцёла, якія выконвалі мастакі з Варшавы. У касцельнай крыпце спачываюць памерлыя знакамітых родаў Сулістроўскіх і Скірмунтаў. Перад касцёлам размешчаны помнік народнага драўлянага дойлідства – драўляная двух'ярусная званіца (XIX ст.).

Кузня / Кузница

Шеменовская ўсадыба вядомая з XVI в. — гэта адна з самых старажытных ўсадыб на тэрыторыі Беларусі, названне якой пашло па імя першых яе ўладальцаў — князёў рода Шэмет, — складаны комплекс звязаных архітэктурных і прыродных элементаў. За сваю гісторыю ўсадыба сменила многаў хазяёў, апошнімі (паблізу паўстагоддзя — да 1942 г.) былі Скірмунты, пры якіх адбылося значнае яе архітэктурнае пераўтварэнне.

На двухкіламетровым адлегласці ад ўсадыбы знаходзілася мястэчка Шэметова (сёння — дрэвяна), якія звязаны паміж сабой аллеей (захаваўся).

Касцёл Маці Божай Нястомнай Дапамогі (канец XVIII ст.)

Костёл Божьей Матери Неустанной Помощи (канец XVIII в.)

Плябанія / Плебания

Драўляная званіца / Дрэвянная звоніца

Аллея пралягае паміж прудамі, якія ў XVIII в. займалі плошчу каля 190 га (100 га захаваўся). Гэта сістэма искусствённых прудоў — самая б'ольшая ў Беларусі сярод пабудаваных у тое час. У апошняе час гэта рыбалоўны пункт, яго асноўнае прызначэнне — падрачванне моладня рыб для зарыблення водоемаў Нацыянальнага парку «Нарочанскі».

Для шеменовскай ўсадыбы характэрна асобнасць ўсадыбнага дома і хазяйскага двора. Из всех пабудоваў на тэрыторыі ўсадыбы захаваўся каменны костёл, плебания, хазяйскае будынак (амбар, кузня, спіртзавод), пабудаваныя з чырвонага кірпіча і бутовага камяня. Выдзяляецца будынак спіртзавода з двух'ярусным ризалітам і трохкутным шчытом і дэкараванымі аркамі на галоўным фасадзе. Усадыбны дом (не захаваўся) быў пабудаван з ліственніцы. Перад домам размяшчаліся б'ольшы газон, абсаджаны стриженымі дэкаратыўнымі дрэвамі (лабірынт), пейзажны парк (20 га, захаваўся часткова).

Костёл Божьей Матери Неустанной Помощи — каменны храм у стылі класіцызму пабудаваны канца XVIII в. Впечатляюць сваёй красатой аконныя вітражы з блізу аб'ёмнымі выявамі святых шеменовскага костёла, якія ствараў мастак з Варшавы. У падземелье храма пакояцца умершыя знакамітых родаў Сулістровскіх і Скірмунтаў. Перад костэлом размяшчаўся помнік народнага дрэвянага зодства — дрэвяная двух'ярусная колакольня XIX в.

Гістарычная замалёўка

Праз шэметаўскія ўладанні працякае рака, якая мае некалькі назваў: Вэслава, Малінаўка, Перакоп, Шэметаўка. Калісьці яна была судаконнай, па ёй праходзіў «кароткі водны шлях» з Вільні ў Полацк.

Касцельная крыпта
Костельная усыпальніца

Касцельныя вітражы
Костельныя вітражы

Касцёл Маці Божай Нястомнай Дапамогі. Фрагмент інтэр'еру
Костёл Божьей Матери Неустанной Помощи. Фрагмент інтэр'еру

Шэметаўскія сажалкі (выкарыстоўваюцца)
Шеменовские пруды (используются)

ЗНАРАЧ

i

Першае ўзгадванне – 1729 г. як маёнтак.

Пачатак XX ст. – у 1904 г. вёска, 320 жыхароў, тут знаходзіліся валасное праўленне, царква, 3 крамы, карчма, народнае вучылішча, царкоўнапраходская школа, лячэбніца.

Наш час – аграгарадок, каля 640 жыхароў, цэнтр сельскага савета, развітая сацыяльная інфраструктура, працуе буйны сельскагаспадарча-прамысловы комплекс, аддзяленні сувязі і банка, АТС, бібліятэка, Дом культуры, сярэдняя школа, амбулаторыя і інш.

54°48,25' с.ш., 26°46,22' в.д.

Напрыканцы XVIII ст. маёнтак Занарач з'яўляўся ўладаннем Станкевічаў, потым Даброўскіх. З тых часоў засталіся гаспадарчыя пабудовы з бутавага каменю ў суседняй вёсцы Мокрыца (былы фальварак) – зараз там размяшчаецца дзеючая конеферма. У другі бок ад Занарачы, ва ўрочышчы Скок, маецца даўняя сістэма рыбагаспадарчых ставаў (адраджаецца).

Двойчы ў вайны – Першую сусветную (у верасні 1915 г.) і Вялікую Айчынную (верасень 1943 г.) – вёска была акупавана і ўшчэнт разбурана і спалена. Як успамін аб тых гістарычных падзеях у Занарачы і наваколлі засталіся рэшткі сістэмы палявых фартыфікацыйных збудаванняў 1915–1916 гг. і сучасны мемарыял трагічным старонкам Першай сусветнай вайны.

Мемарыял Першай сусветнай вайны / Меморіал Первой мировой войны

ДАКі Першай сусветнай вайны (ур. Скок) / Доты Первой мировой войны (ур. Скок)

Іншыя мемарыяльныя аб'екты захаваліся ў наваколлі і суседніх вёсках. Так, на розных ускраінах в. Пронькі маюцца буйныя нямецкія пахаванні часоў Першай сусветнай вайны, а бліз в. Чарэмшыцы ва ўрочышчы Гушчар – рускія. Бліз дарогі Нарач–Брусы можна убачыць памятны знак падзеям часоў Вялікай Айчынай вайны ў памяць партызанскага руху на Мядзельшчыне, а на адлегласці двух кіламетраў у лесе знаходзіцца музейны комплекс «Партызанскія базы», які адлюстроўвае быт партызан у гады ліхалецця.

Апошнія два дзесяцігоддзі Занарач і наваколле знаходзяцца ў сферы дзейнасці міжнароднай дабрачыннай арганізацыі «ЭкаДом», якая рэалізуе праекты экалагічна чыстага будаўніцтва і выкарыстанне альтэрнатыўнай энергетыкі. Так, над вёскай узвышаюцца тры магутныя ветразнергетычныя ўстаноўкі, падключаныя да цэнтралізаванай электрасеткі; збудавана 25 дамоў з трысняговай сывавіны і ўтвораны пасёлак Дружны; адкрыта новая амбулаторыя – адзін з першых у Беларусі энергаэфектыўных будынкаў з выкарыстаннем сонечных батарэй; адраджаны с выкарыстаннем прыродных будаўнічых матэрыялаў вясковы Дом культуры.

Помнік прыроды «Студзянец»
Памятник природы «Студенец»

Гістарычная замалёўка

Непадалёк ад вёскі Занарач на беразе возера Нарач знаходзіцца ўнікальны помнік прыроды – геалагічнае агаленне Студзянец, дзе паўстагоддзя таму выяўлена адзіная познепалеалітычная стаянка старажытных людзей ў галіне апошняга зледзянення на тэрыторыі былога СССР, якая дакладна датавана на падставе комплексу геалагічных, геомарфалагічных, археалагічных і радыёлагічных дадзеных.

Нямецкі помнік і пахаванні Першай сусветнай вайны (в. Пронькі)
Немецкий памятник и захоронения Первой мировой войны (д. Проньки)

Музейны комплекс «Партызанскія базы», в. Чарэмшыцы
Музейный комплекс «Партизанские базы», д. Черемшицы

В конце XVIII в. имение Занароч было владением Станкевичей, потом Добровских. С тех времен остались хозяйственные постройки из бутового камня в соседней деревушке Мокрице (бывший фольварк) – сейчас там располагается действующая конферма. В обратной стороне от Занарочи, в урочище Скок, находится старинная система рыбохозяйственных прудов (восстанавливается).

Дважды в войны – Первую мировую (в сентябре 1915 г.) и Великую Отечественную (в сентябре 1943 г.) – деревня была оккупирована и практически разрушена в ходе боевых действий или сожжена. Как воспоминание о тех исторических событиях в Занарочи и окрестностях частично сохранились остатки полевых фортификационных сооружений 1915–1916 гг. и современный мемориал трагических страниц Первой мировой войны.

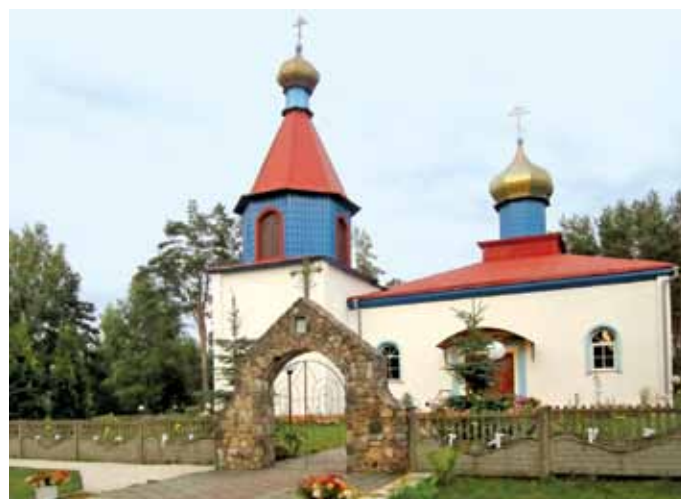
Другие мемориальные объекты сохранились в окрестностях и ближайших деревнях. Так, на противоположных окраинах д. Проньки видны большие немецкие захоронения, а неподалеку от д. Черемшицы в урочище Гушар – русские. Рядом с автодорогой Нарочь–Брусы установлен памятный знак событиям времен Великой Отечественной войны в память о партизанском движении на Мядельшине, а на расстоянии двух километров в глубь леса находится музейный комплекс «Партизанские базы», демонстрирующий быт партизан в годы лихолетья.

Последние два десятилетия Занароч и окрестности находятся в сфере деятельности международной благотворительной организации «ЭкоДом», которая реализует проекты экологически чистого строительства и использование

Ветразэнергетычныя ўстаноўкі (ветракі)
Ветроэнергетические установки (ветряки)

Прыклады экалагічнага будаўніцтва
Примеры экологичного строительства

Царква Пераўваражэння Божага (2002 г.)
Церковь Преображения Господня (2002 г.)

альтернативной энергетики. Так, возле деревни возвышаются три мощные ветроэнергетические установки, подключенные к централизованной электросети; построено 25 домов тростникового сырья и образован поселок Дружный; открыта новая амбулатория – одно из первых в Беларуси энергоэффективных зданий с использованием фотоэлементов; возрожден с использованием природных строительных материалов сельский Дом культуры.

НАНОСЫ

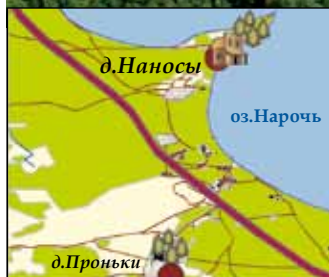
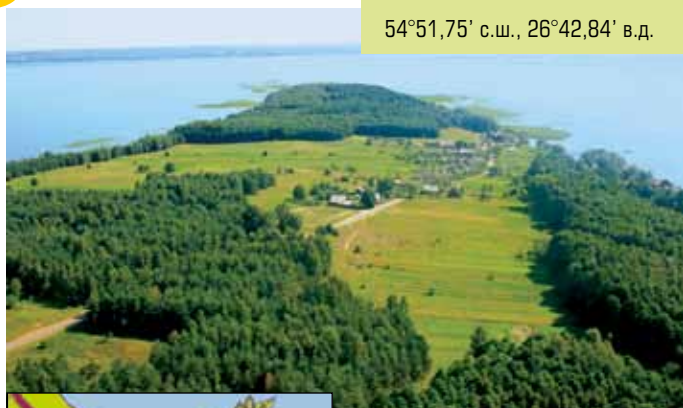
i

Першае ўзгадванне – с XVI ст., як рыбацкая вёска.

Пачатак XX ст. – у 1904 г. у вёсцы налічвалася 124 жыхары.

Наш час – вёска, 19 жыхароў, будуюцца сучасны этнакультурны турыстычны аб'ект.

54°51,75' с.ш., 26°42,84' в.д.

Паходжанне назвы Наносы звязваюць з прыродным утварэннем – пясчанай касой, нанесенай хвалёвай дзейнасцю возера. У вёсцы прадстаўлена тыповая лінейная (пагонная) забудова двароў, калі жылы дом і гаспадарчыя пабудовы ставіліся ў адну лінію – пагон.

Жыхары вёскі са старажытных часоў займаліся рыбным промыслам, адсюль родам цэлыя дынастыі рыбакоў, прозвішча якіх часта можна сустрэць у Нарачанскім краі (Роліч, Лапцік, Субач, Роўда, Хіла і інш.).

ДАК часоў Першай сусветнай вайны
Доты времен Первой мировой войны

Турыстычны аб'ект «Старабеларуская вёска»
Туристический объект «Старобелорусская деревня»

Тыповая пагонная забудова
Типичная погонная застройка

У 1935–1936 гг. вяскоўцы актыўна ўдзельнічалі ў Нарачанскім паўстанні рыбакоў за вольны доступ да лоўлі рыбы.

У вёсцы будуюцца ўнікальны этнакультурны турыстычны комплекс «Старабеларуская вёска» з хатамі, якія прадстаўляюць побыт усіх слаёў насельніцтва XIX–XX стст. У стылізаванай вёсцы змешчаны рыначная плошча, ветраны і вадзяны млыны, стаіня і музеі. Тут турыстаў будуць знаёміць з самабытнымі традыцыямі беларусаў, асаблівасцямі мясцовага побыту і вясковага жыцця.

Происхождение названия Наносы связывают с природным образованием – песчаной косой, нанесенной волновой деятельностью озера. В деревне представлена типичная линейная (погонная) застройка дворов, при которой жилой дом и хозяйственные постройки ставились в одну линию – погон.

Жители деревни издавна занимались рыбным промыслом, отсюда родом целые династии рыбаков, фамилии которых часто можно встретить в Нарочанском крае (Ролич, Лаптик, Субоч, Ровдо, Хило и др.) В 1935–1936 гг. сельчане активно участвовали в Нарочанском восстании рыбаков за свободу доступа к рыбной ловле.

В деревне возводится уникальный этнокультурный туристический комплекс «Старобелорусская деревня», представляющий быт всех слоёв населения XIX–XX в. В стилизованной деревне будут рыночная площадь, ветряная и водяная мельницы, конюшня и музеи. Здесь туристов будут знакомить с самобытными традициями белорусов, особенностями местного быта и деревенской жизни.

Гістарычная замалёўка

Спакон вякоў сяляне, маючы невялікія надзелы (малаўрадлівыя землі), выжывалі за кошт азёрнага багацця – рыбы. У 1932 годзе польскі ўрад прыняў закон аб нацыяналізацыі рэк і азёр. Нарач здавалася ў арэнду памешчыку Яблонскаму, насельніцтву забаранялася свабодна лавіць рыбу, а прапанаваўся ісці наймацца за грошы да арандатара. Рыбакі катэгарычна не згаджаліся з гэтымі ўмовамі і ў 1935 г. узрушыліся супраць улады. Гэта выступленне вядома як Паўстанне наarachанскіх рыбакоў, якое завяршылася перамогай апошніх. Пра гэту гераічную барацьбу Максім Танк у 1937 годзе напісаў паэму «Нарач».

Издание подготовлено в рамках международного проекта «**Культурные ландшафты: традиции для развития**», при финансовой поддержке Европейского союза. Цель проекта — повышение эффективности управления культурными ландшафтами, расположенными на территории национальных парков и музеев-заповедников в России и Беларуси.

Культурный ландшафт — природно-культурный территориальный комплекс, сформировавшийся в результате эволюционного взаимодействия природы и человека, исторически равновесная система, в которой природные и культурные компоненты составляют единое целое. Во многих случаях культурные ландшафты отражают специфическую архитектуру, технологии регионального быта, устойчивого природопользования, связанного с характером и условиями конкретной местности.

На территории постсоветского пространства более распространен термин «историко-культурная ценность», как отдельный объект (памятник архитектуры) или комплекс схожих объектов (дворцовый ансамбль). Понятие «культурный ландшафт» имеет более широкие и, вместе с тем, более размытые границы. Он представлен комплексом взаимосвязанных элементов материального (постройки, предметы обихода, продукты, религиозные атрибуты) и нематериального (навыки, диалекты, обряды, фольклор) наследия. Чаще всего культурный ландшафт характеризует определенный исторический период (культурный ландшафт первопоселений, усадебно-парковой культуры XIX–XX вв., Первой Мировой войны и т.д.).

Сохранение культурных ландшафтов может способствовать развитию эффективных современных методов природопользования, сохранению и популяризации традиционной культуры и материального наследия, а также укреплению туристического потенциала местности.

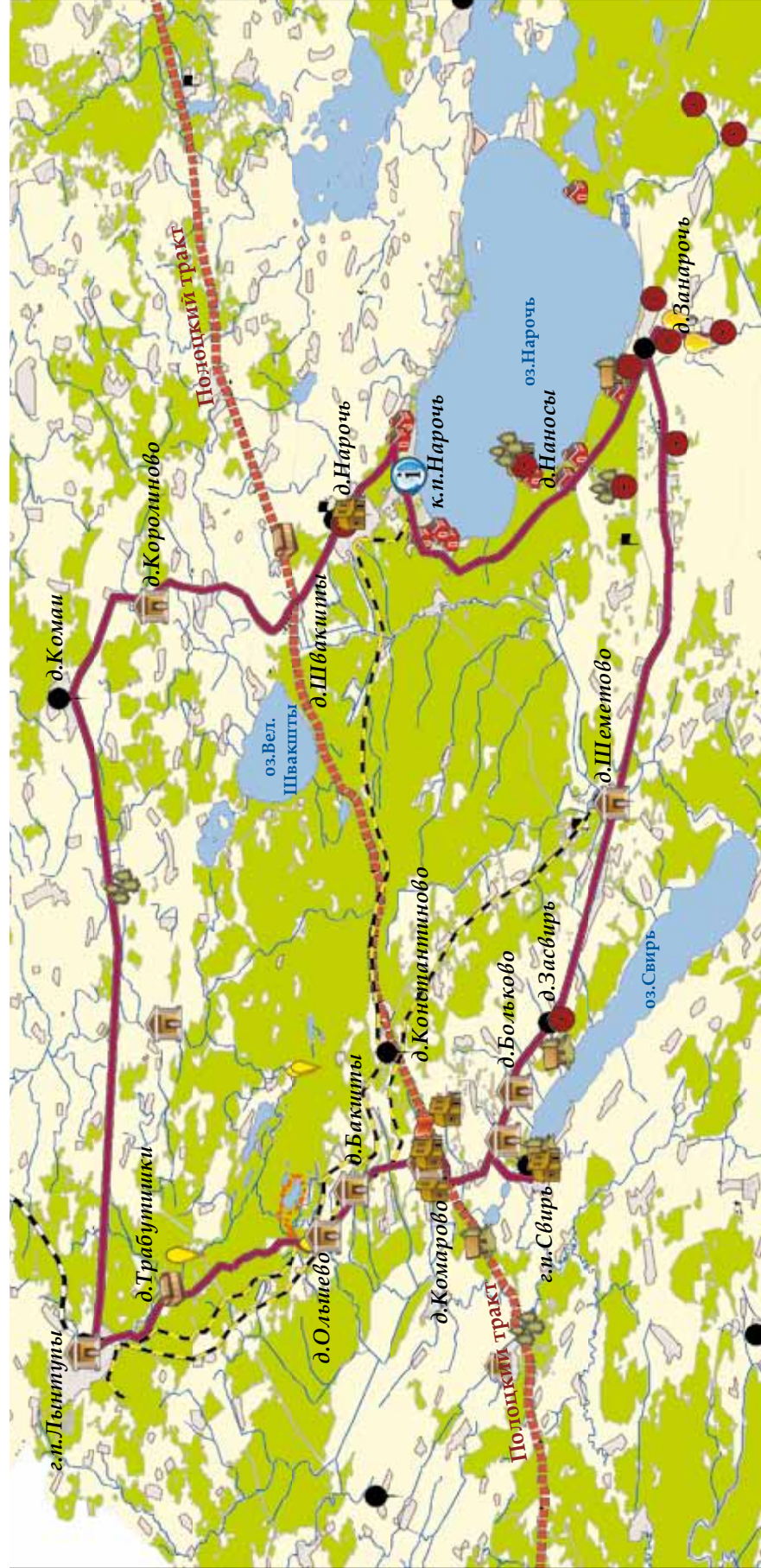
Авторский коллектив:

Историк-краевед Древницкий Иван Петрович

Научный отдел Национального парка:

О.С. Ежова, В.С. Люштык,

А.Ч. Милько, О.В. Шукейло

к.п. Нарач • в. Нарач • в. Швакшты • в. Каралінова
в. Камаі • г.п. Лынтупы • в. Альшэва • в. Камарова
в. Канстанцінава • г.п. Свір' • в. Бількава • в. Засв'ір
сядзіба Шэметава • в. Занарач • в. Наносы

Спадчына Міжазэр'я

путеводитель

Дызайн І.М. Кузьмянкова, карэктар М.У. Сульзіна
У выданні выкарыстаны фотаздымкі з калекцыі І.П. Дрэвнцкага,
Нацыянальнага парка «Нарачанскі», Л.І. Руткоўскага, С.М. Плыткewіча